

IN EVANGELIVM MARCI ANNOTATIONES
D. ERASMI ROTERODAMI.

Quoniam cōperiebamus opus in modū longe maiorem opinione succrescere Nam hæc simul & scribebantur a nobis, & typis excudebantur, uisum est idē cōpendij, quod Marcus in contrahendo Matthæi euāgelio p̄stitit, in nostris præstare annotamentis. quo simul & lectoris, & nostro tædio alioqui intolerabili medeamur, & intra sui temporis stadiū, operis cursus expleatur. Paulos enim menses ad hunc laborē ab illustrissimi Burgundionū Principis Caroli obsequijs, in cuius famulitiū nuper asciti fuimus, usurpauimus uerius q̄ impetrauimus, idq̄ restor lesum, nō sine graui rei familiaris iactura, q̄ ea sane me leuiter cōmouet. Res pecuniaria uel sarciri p̄t, uel negligi. Caterū ut est boni uiri nō deesse suo officio, ita p̄bi ac uerecundi est hominis, nō cōmittere, ut cuiq̄ uideat oblitus officij. Memini quantū debeā maximo illi Philippo, Maximiliani filio, nō solū ut principi, addā, nō solū ut optimo principi, uerū etiā, ut de me magnificētissime merito. Quicquid autē debeā patriæ quicquid principi, quicquid optimo principi, quicquid benemerito, id totū est mihi refundendū in Carolū, quādoquidē illū (sic fati uisum est) cernere licuit uerius q̄ frui, Iā nominis proprii citius queam obliuisci, q̄ benignissimi illius mœcenatis mei, Gulielmi Archiepi Cantuariensis, q̄ sic meritis est, de p̄bis ac literatis, ut ab omnibus p̄bitatis ac literarū cultoribus certatim debeat celebrari. Porro me tantis p̄secutus est officijs, tanta obruit benignitate, ut oia posthabenda sint, quoties officij ratio iubet huius obsequij uoluntati. Proinde cū utriq̄ debeamus patriæ, nam in altera geniti, in alterā cooptati sumus, cum utriq̄ debeamus principi, quorum alteri iam plurimis ac maximis beneficijs sum⁹ astricti, ab altero humanissime inuitamur, ad ea quæ nec p̄meremur, nec postulamur atq̄ hoc ipso nomine plus debemus, nō fuit nobis integrū opus hoc longius p̄ducere maturū utriq̄ reditū polliciti. Rem tamen ita moderati sumus, ut nō nihil adiecerimus moræ, nō nihil itē cōtraxerimus opis modū, q̄ id quoq̄ hæctenus, ut uerborū magis q̄ rerū esset parsimonia, quo simul & opi & officio qua licuit satifaceremus, Porro mihi sane spes est fore pariter, ut & breuitas quæ nobis fuit necessaria, lectori quoq̄ commoda sit, & grata. Quis enim tam patientis est stomachi, ut in his rerum minutijs citra fastidiū diu uersari possit. Quantū quantula quæso huius molestiæ portio redit ad lectorem. At nos dū inter tot græcos, latinos, hebræos codices sursum ac deorsum discurremus, uelut aciculā, quod aiunt, in aceruo querentes, dum excutimus, quid ille uerterit, quid alius legerit, quid ibi sit deprauatū, quid hic interpretetur, quid ille correxerit, quid ipsi signauerimus, ubi latini codices cū græcis, hebraei cū utriq̄ dissentiant aut etiā consentiant, deniq̄ quæ sit eiusdē linguæ codicū inter se uel pugna uel cōcordia, dū inter has spinas distringimur ac torquemur, nō unā aut alterā horā sed menses ferme sex, cogita quæso lector optime quantū tædij utilitatis publicæ gratia deuoremus. Neq̄ uero pigebit, si post hac per ocium contingeret alia conquirere, quæ possint opus hoc uel lo cupletius reddere, uel emendatius, illa quoq̄ in cōmunē usum adijcere, plusculum aut p̄sidij nobis suppetebat in Matthæo ex ueterū cōmētarijs, ut in quē cōplures scripserūt Origenes, Chrysostomus, Hieronymus. In hunc nihil habemus, quod equidē sciam uertustum. Nā Vulgarius neotericus est, & ij cōmentarij, qui Hieronymi titulo circūferuntur, ut nō sunt usq̄ quæq̄ reijciendi, tamen non magis sapiunt Hieronymū, q̄ sorba ficū. Caterum quo pauciores in hunc scripserint illud opinor in causa fuisse, quod explicato Matthæo, & hunc explicatum esse putarent. Initium euangelij) Et hic hebræorū more exorsus est ab ipso opis titulo, quæadmodū Matthæus, cuius hic epitomē scripsit.

In Esaia propheta) In græcorū exemplaribus, quæ quidem ego uiderim, Esaia nomen non exprimitur, sed tantum *ἢ προφήτης*. i. in prophetis. Verum id apparet mutatum data opera

*Non Vide, quāten sedu-
liens Erasmi, quāten
agilitas*

data opera a doctis, qui deprehenderat hoc testimoniū e duobus prophetis esse cōflatū, quemadmodum indicat Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi, siquidē prior pars, nempe illa, Ego mitto angelum meū ante faciem tuā, qui p̄parabit uīā tuam ante te, est apud Malachiā. Cap. 3, quo sane loco illud obiter annotandū, Hieronymum in eo quod modo citauimus opere memoriā lapsū uideri posse, cū ait hoc testimoniū haberi in fine Malachiā. Nam cum totū huius prophetæ uaticinium quatuor capitibus absoluatur, & hic locus sit in ipsa statim fronte tertij capitis, in medio uerius est, q̄ in fine. Verū suspicor quæ res iposuerit Hieronymiana memoriā nimirū quod in extremo calce habeat nō dissimile uaticiniū, quod & ipsū de Ioāne interpretant. Ecce ego mitto uobis Heliā, p̄phetā anteq̄ ueniet dies dñi. Caterū q̄q̄ sententiā sūma cōsentit, uerba tñ Euāgelistæ nō nihil dissident, tū a septuaginta, tū ab hebraica ueritate. Siq̄dē hebraica sic habet *הַנְּבִי שְׁלֵחַ בְּלֵאבִי וְפָנָה רַרְר לְפָנַי*. Ea sic reddidit Hiero. Ecce ego mitto āgelū meū, & p̄parabit uīam ante faciē meā, consentiētibus per omnia septuaginta, nisi quod mitto, uerterunt in futurum mittam, in quo Marcus concordat cum Hebræis. Caterū addidit, tuam, cum tantum sit uīam. Et rursus quod illic est ante faciē meam, hic refert ante faciē tuam, mutata persona loquentis. Nam apud prophetam hæc uerba uidentur esse Christi de se loquentis, etiā mi mox mutata persona, de se tanq̄ de alio loquatur. Et statim ueniet ad templum dominator. Contra apud euangelistam hæc uerba patris sunt loquentis ad filium, qui p̄parabit uīam tuam ante te. Iam posterior pars, Vox clamantis in deserto, parate uīā dñi. &c. Est & apud Elaiā cap. 40. Hebraica ad hūc habet modū. *קוֹל קוֹרֵא בְּמִדְבָּר פְּנֵי רַרְר יְהוָה נִשְׁרָוּ בְּעֵרְבָה מִסְּלֵחַ לְאַחֵינוּ*. quæ sic uertit Hieronymus, Vox clamantis in deserto, parate uīā dñi, rectas facite semitas dei nostri. In nullo dissentientibus septuaginta. Dissentiunt & hic nonnihil euangelistæ, sed in uerbis dumtaxat. Nam quod ceteri dixerunt rectas facite semitas eius, Ioannes dixit. Dirigite uīam domini, Deinde quod habet hebraica ueritas, & septuaginta transulerunt, Rectas facite semitas dei nostri, Matthæus, Marcus, & Lucas posuerunt semitas eius, siue quod euangelistæ uix unq̄ dei uocabulum tribuant Christo, ob prophanas & impias illorū temporum aures, siue quod euangelistæ cum hebraice scirent, non indigerent translatione septuaginta. Deinde cum ab Hebræis nō anxie decerperent quod scriptum esset, sed quod memoria suggerebat describerent, uerbis nōnunq̄ dissident, in sententiā concordant, id quod pluribus in locis admonuit diuus Hieronymus. Iam illud, quando notū est ijs quoq̄ qui græce nesciunt, angelum significare nunciū, nō arbitror admonendum. Fortassis hic melius uertisset nunciū. Deinde non dixit simpliciter (Angelum) sed addito articulo, *ἄγγελον*, ut certū aliquem angelum siue nunciū intelligas designari, cum omnes alioqui prophetæ nunciij fuerint uenturi Christi. At hic unicus ille & eximius fuit nunciū, qui non solū p̄nunciarit aduentum domini, procul aduentantis, sed qui p̄currens ipse p̄pararit uīam iam aduenientis. Præterea quod ait (ante faciē tuam) non est græcis *ἐμπροσθεν*, aut *ἐνώπιον*, quod aliquoties ita uertit, hoc est corā te & in conspectu tuo, sed *πρὸ προσώπου*, ut intelligas hunc nunciū p̄cedere, & hoc discutiente obstacula uīæ, iam uideri & apparere faciē aduenientis domini. Mox autem qui p̄parabit uīam tuam ante te, græce est *ἐμπροσθέν σου*, quasi dicas a fronte tua. Fuit in deserto) Quidam offensi hyperbato, sic legunt. Ioannes baptizans in deserto, fuit initium euangelij. Non absurde tamen, ut mihi quidem uideatur, hæc uerba initij euangelij Iesu Christi, &c. tituli loco erunt, qui mos est prophetis & Herodoto quoq̄ atq̄ in totū illi gēti. Porro quod Valla mauult extitit p̄ fuit, & ca uilatur nescio quid, de (fuit Ioannes baptizans) haud multū ad rē theologicā pertinet. Erat enim idioma sermonis hebraei quod tamen reperies & apud Atticos. Erat baptizans, id est baptizabat. Baptizans articulum non addidit græcus, unde perinde ualet, ac si dicas coepit baptizare *ἔγενετο βαπτίζω*.

Fuit in deserto)

Fuit in deserto.) Apud Græcos, alius est uerborum ordo. Fuit Ioannes baptizans in deserto. Ac rectius erat $\tau\tilde{\eta}\varsigma$ fuit.

Iudæa regio $\eta\ \iota\upsilon\delta\alpha\iota\tau\alpha\ \chi\omega\rho\alpha$, id est Iudæa regio, ut adhæreāt duo nomina substantiua.

Et hierosolymita uniuersi) Græci secus distinguunt $\kappa\alpha\iota\ \delta\iota\ \eta\epsilon\rho\sigma\omega\lambda\upsilon\mu\iota\tau\alpha\ \kappa\alpha\iota\ \epsilon\beta\alpha\pi\tau\iota\zeta\omicron\tau\omicron\ \pi\acute{\omega}\tau\epsilon\varsigma$, i. & Hierosolymita & baptizabantur oēs. Nec est in Iordanis flumine, sed in Iordane fluuio, siue fluuio Iordane. Addidit autē flumine, quod uox sit plerisq; ignota.

Et erat) $\tilde{\eta}\nu\ \epsilon\tilde{\iota}\varsigma$, id est erat autem. Vestitus) $\epsilon\tilde{\iota}\delta\epsilon\delta\upsilon\mu\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$, id est indutus.

Et zona pellicea) $\kappa\alpha\iota\ \zeta\acute{\omega}\nu\eta\mu\ \delta\epsilon\rho\mu\alpha\tau\acute{\iota}\nu\eta\mu$, ablatiuus est non nominatiuus, & refertur ad par-
tici piū uestitus, sicut & ablatiuus, pilis & lumbos suos dicendum erat, non eius.

Mel syluestre edebat) $\epsilon\tilde{\iota}\delta\acute{\iota}\omega\mu$, id est edens, ut pertineat ad uerbum quod præcessit erat. Quamq; hoc recte uariāuit, nisi quod aptius erat uelcebatur $\tau\tilde{\eta}\varsigma$ edebat, aut certe uictita-
bat, siue esitabat cum de genere cibi loquetur.

Venit) $\epsilon\tilde{\rho}\chi\epsilon\tau\alpha\iota$ uenit græce uel præsentis est temporis uel futuri. Et notandus est arti-
culus $\delta\iota\ \sigma\chi\upsilon\rho\acute{\omicron}\tau\epsilon\rho\omicron\varsigma$, id est ille qui me fortior & potentior est.

Non sum dignus) $\delta\upsilon\kappa\ \epsilon\mu\iota\ \iota\kappa\alpha\tilde{\nu}\acute{\omicron}\varsigma$, i. non sum idoneus, aut sufficiens ut uulgo loquūtur.

Et calciamentorū eius) eius addidit hebræorum more, latinis nō est phas ita loqui.

Ego baptizauit) $\epsilon\tilde{\gamma}\omega\ \mu\acute{\epsilon}\lambda\tilde{\iota}$, non in tempore omisit quidem coniunctionem quæ hanc par-
tem opponit spiritui. Spiritu sancto) In spiritu sancto est græcis quidā codex græcus
hoc quoq; loco addebat & igni $\eta\ \pi\upsilon\rho\iota$, $\tau\tilde{\eta}\varsigma\tau\tilde{\eta}\varsigma$ Vulgarius non addit.

Ascēdens uidit) Sermo græcus anceps est, utrū Ioannes uiderit an Christus.

Vidit cælos apertos) $\epsilon\tilde{\iota}\delta\epsilon\ \sigma\chi\iota\zeta\omicron\mu\acute{\epsilon}\lambda\iota\omicron\upsilon\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\varsigma\ \delta\upsilon\rho\alpha\upsilon\omicron\upsilon\varsigma$, i. uidit scindi cælos, nam participiū
est passiuum præsentis temporis, quod non per seissos, ut Laurentio uisum est, sed per
uerbum erat transferendum. Elegantius autem uertisset diduci cælos.

Et spiritum sanctum) Sanctum non additur, nec in græcis, præterq; apud unum Vul-
gariū, nec in antiquissimis latinis codicibus. Nā absolute spiritū opposuit aquæ ceu rem
efficaciorem. Neq; dubium tamen, quin de spiritu sancto sit accipiendum, quod tamen
haud scio quo casu additū fuit in prima huius operis aditione.

Descendentem & manentem) & manentem non additur in græcis, neq; $\epsilon\tilde{\pi}\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ con-
uertendū erat in ipso, sed in se, siue super se. Nā uidit uerbum, ad Iesum ptinet ascēden-
tem non ad Ioannem, quantum sonant uerba græca, uerum de hoc non nihil attigimus
in Matthæo. Dilectus) $\delta\ \delta\epsilon\lambda\epsilon\kappa\tau\omicron\varsigma$, articulus nō caret Emphasi, quasi dicas ille dilectus.
Deinde nomen hic est non participiū dilectus, quod uertere solet charissimus.

Complacuit) $\epsilon\upsilon\delta\omicron\kappa\omicron\sigma\alpha$, quasi dicas bonā habeo opinionē, siue bene complacitū est mihi.

Expulit) $\epsilon\kappa\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\epsilon\iota$, id est emittit præsentis temporis. Quamq; $\epsilon\kappa\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\epsilon\iota$ aliquando est eij-
cere, siue extrudere. Significat autem impetum spiritus rapientis hominem quocunq;
uelit. Et erat in deserto) Quidam codex græcus tantum habet & erat ibi. Alter præ-
terea addit in deserto. Quorsum attinebat repetere desertum, cū mox præcessisset?

Quadragesima diebus) In græcis non additur, & quadragesima noctibus.

Quoniam impletum) $\delta\tau\iota$, hoc loco fuerat omittendum interpreti.

Appropinquabit) $\eta\epsilon\tilde{\iota}\kappa\epsilon\upsilon$ Et appropinquauit siue appropinquat, ut in huiusmodi uer-
bis græci nōnūq; utuntur præteritis loco præsentium, ut non semel iam admonuimus.

Pœnitementini) $\mu\epsilon\tau\alpha\upsilon\sigma\epsilon\tilde{\iota}\tau\epsilon$, i. pœniteat uos quod consueuit uertere, pœnitentiam agite
aut quod ego malim resipiscite.

Et credite euangelio) $\epsilon\mu\ \epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\iota\omicron$, id est in euangelio.

Et præteriens) $\pi\epsilon\rho\iota\ \pi\alpha\rho\acute{\iota}\nu\ \delta\epsilon\ \pi\alpha\rho\acute{\alpha}\ \tau\omega\ \delta\acute{\alpha}\lambda\alpha\sigma\alpha\mu$, id est ambulans autem ad mare, siue iux-
ta mare. Quamquam alius codex habebat $\epsilon\tilde{\iota}\ \pi\alpha\rho\acute{\alpha}\ \gamma\omega\rho\ \pi\alpha\rho\acute{\alpha}\ \tau\omega\ \delta\acute{\alpha}\lambda\alpha\sigma\alpha\mu$, id est præte-
riens iuxta mare. Porro lacum mare uocat.

Fratrē eius) Pro ei? græce est, Simonis. Quidā utrūq; repetūt $\alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\ \tau\omicron\upsilon\ \sigma\acute{\iota}\mu\omega\iota$, i. ipsi
us Simonis, siue eius nepe Simonis, quod opinor additū a quopiā q uoluerit $\epsilon\tilde{\tau}\iota\alpha\gamma\epsilon\rho$,
 $\epsilon\mu\phi\iota\beta\omicron\lambda\omicron\gamma\iota\alpha\rho$, ne

ἀμφιβλογίαν, ne intelligeremus fratrem ipsius Christi. Nec est hoc loco retia, ut paulo post δίκτυα, ἀμφιβλάσσα, sed id est genus retis, cuius meminit Iulius Pollux.

Componentes retia καταρτίζοντες, id est fartientes, siue reconcinnantes.

Et relicto patre) ἐνθὺς ἀφέντες, i. & statim relicto, &c. Et consentiunt antiquissimi codices. Secuti sunt eum) ἀπὸ πολλοῦ πίσω αὐτοῦ, i. abierunt post eum ut uerbū uerbo redatur. Quasi potestatem habens) ὡς, i. tanquā. Quancū hoc quasi & quod mox sequitur sic, eidem græcæ uoci respondent ὡς, Vnde uertere poterat utrobique, ut. Porro de potestate ἐξουσία diximus in Mattheo. Quid nobis & tibi) ἕα τί ἡμῖν καὶ σοί, i. sine quid nobis & tibi: Quancū ἕα rectius accipitur ut sit aduerbiū græcis, nobis interiectio exclamatis, & latine uertisset. Quid rei nobis tecū est? Aut quod pollet idē qd tibi nobiscū est rei?

In spiritu immundo) Quid hac forma loquēdi durius latinis simul & græcis auribus? Dicit poterat obnoxius imundo spiritui. Scio quod sis) οἶδα σὲ τίς εἶ, id est scio te qui sis, & sic habent antiqui nostri codices, siue noui te quis es, ut magis ad uerbū exprimā.

Sanctus dei) ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ. Nec hic articulus ociose addit, ut alias sapi⁹ indicatū est. Nec enim est simpliciter sanctus, sed ὁ ἅγιος. Vt certum & insignem intelligamus. Proinde dilucidius erat noui te qui sis, nempe sanctus ille dei.

Et cōminatus est) καὶ ἐπειτίμησεν, i. & increpauit. De homine) ἐξ αὐτοῦ, i. ex eo.

Et discerpens eum & exclamans, utrunque participium græcis præteriti tēporis est, ἀσπαράζαν κρᾶζον, quasi dicas discerpto illo, & clamore emisso.

Quid nam est hoc) τί ἐστὶ τοῦτο, particulā nam, addidit interpres de suo cum alias neglegat exprimere, nimirum ad hunc modū paria faciens & rurlum. Quæ nam doctrina) τίς ἢ διδασχῆ, quæ doctrina de suo addidit, nam. Quia in potestate spiritibus imperat) Quia in potestate & spiritibus habetur tum in græcis, tum in antiquis latinis, ut coniunctio addat epithesin. Caterum græci codices locum bifariam distinguunt. Nonnulli sic legunt, quæ est hæc doctrina, quoniā secundū potestatem, ut subaudias est. Alij cōiungunt hæc cū his quæ mox sequuntur, quæ est doctrina hæc, quā cū autoritate spiritibus quoque immundis imperat. Et processit) καὶ ἐξῆλθεν, id est & exiuit.

Rumor eius) ἡ ἀκοὴ αὐτοῦ, i. fama eius, quod alicubi uertit opinio. Caterum ut famam hominis dicimus, ita non dicimus rumorē hominis in eodem sensu. Rumor enim magis ad rem refertur, ut rumor belli. Fama generale nomen est.

Regionē) περίχωρον, i. totam undique regionem Galilææ finitimam, ut intelligamus & ultra Galilææ fines famam Iesu progressam.

Recumbebat) κατέκειτο, id est decumbebat, ut & antiqui codices habent. Recumbit enim quiescens & supinus, Accumbitur in conuiuio. Decumbit ægrotus lecto affixus.

Apprehensa manu eius) κρατίσας, quod totiens uertit tenuit, ueluti de Iesu capto. Tenuerunt eum ubi tempestiuus erat cōprehenderunt. Et cur non potius reliquit quā dimisit) ἀφῆκεν, nisi forte febris dicto uale discessit.

Omnis ciuitas) ἡ πόλις ὅλη, id est ciuitas tota, ne plures ciuitates intelligas.

Qui uexabantur) κακῶς ἔχοντες, id est male habentes, siue male affectos.

Varijs languoribus) ποικίλαις νόσοις, id est varijs morbis.

Quoniam sciebant eum) græce sic est, ὅτι ἴδασαν αὐτὸν χειρὸν εἶναι, i. quod nouerant se Christum esse, nam hæc duo uerba adduntur in nonnullis græcis exemplaribus.

Et diluculo ualde) Ἐπρωὶ ἔννευχον λίαν, id est, & mane crepusculo admodum. Nam id sonat ἔννευχον, cum adhuc aliquantum est noctis.

Dixerunt) λέγουσι, id est dicunt, & mox quia omnis ὅτι coniunctio fuerat omittenda.

Vicos & ciuitates græcis est dictio composita κωμοπόλεις, quod quidem interpretantur municipia. Oppidula rusticana significat, quæ uel uici, uel oppida uideri possint. Si quidem ex uico & oppido græca uox composita est.

In proximos) ἐς τὰς ἐχθρὰς, id est adhaerentes.

Vtibi

Vt ibi prædicē) græce est ἴνα ἐκεῖ, ut & ibi. Consentientibus & antiquis exemplari-
bus. Et in hoc apertius erat, ad hoc, siue hac gratia εἰς τοῦτο.

Et in omni galilæa) Et nō est græcis, sed in synagoga illorū per totam galilæam.

Si uis) hoc loco interpres recte omisit ὅτι, quod cū alicubi faciat, mirandum, cur non
idem perpetuo faciat quoties sermonis exigit ratio.

Volo mundare.) Mundare hic passiuum est, imperandi modo δέλω, καθάρω, quem
admodū est in Matthæo. Et comminatus est καὶ ἐμβριμσάμενος αὐτῷ ἐνδύως ἐξέβαλεν
.i. comminatus ei statim eiecit, hoc est acriter interminatus, nec ubi proferret. Et eiecit
dixit pro ablegauit, siue quod celeriter, siue quod inuitum.

Vide nemini (ὄρα μηδενί. i. Vide ne cui.

Ostēde te) εἰς τὸν δεῖξομαι. i. te ipsū ostēde. Quāq; interpres huiusmodi cōposita p̄nomi
na plarūq; uertit p̄ simplicia. Cœpit p̄dicare) Græci addunt πολλὰ. i. multū siue multa

Diffamare) διαφημίειν græce non sonat in malam partem uerti poterat spargere seu
diuulgare. In desertis locis esse) erat græce est, non esse ἦν

Et conueniebant) καὶ ἤρχοντο, id est & ueniebant.

EX CAPITE SECVNDO.

Post dies) δὴ μετῶν. i. per dies, nec addendum est octo, quod in quibusdam ha-
betur codicibus latinis. Neq; refert an legamus post dies. cum idem sit sensus
lucidius erat diebus aliquot, siue post dies aliquot, nam post dies latine nihil
significat. Et conuenerunt) καὶ ἐνδύως συνήχθησαν. i. confestim conuenerunt, si-
ue collecti sunt. Nec ad ianuā) græca sic habet ὥστε μηκέτι χωρεῖν μὴ δὲ τὰ πρὸς πύλιν δύσαν

id est ita ut iam non caperent, ne ea quidem quæ erāt iuxta ianuam, ut intelligas domū
adeo fuisse refertam, ut ne uestibulum quidem & partes ostio uicinæ caperent turbā.

Et uenerunt) ἔρχονται, id est ueniunt. Nudauerunt tectum) ἀπέσχεσαν πύλιν σέγων. i.
detexerunt tectum. Est enim προσονομασία, quasi dicas, detegulauerunt tegulas.

Et patefacientes) ἐξοφύζαντες. i. cum effodissent, ut intelligamus etiam superne per-
fodi tecta. Submiserunt) χαλῶσι. i. demittunt proprie funibus, quemadmodū demit-
titur ancora, aut saxum e sublimi.

In quo paralyticus iacebat) κατέκειτο. i. decūbebat, quod paulo ante uertit recūbebat.

Quid hic sic loquitur, blasphemat) græce est blasphēmias βλασφημίας loquitur blas-
phemias. Nisi solus deus) εἰ μὴ εἰς ὁ θεός. i. nisi unus, qui est deus.

Dimittūtur) ἀφένονται. i. dimittantur, si modo recta est scriptura.

Vt mirarentur plus dixit græcus sermo ὥστε ἐξίστασθαι. i. ut essent attoniti, & uelut extra
se. Nam ab hoc uerbo dicta ecstasis quæ est raptus mentis.

Honorificarent) δοξάζειν. i. glorificarent. Leui Alphaei) τὸν τοῦ ἀλφαίου. i. Alphaei filiū.

Ad Teloneum) græcam uocem reliquit, τελώνιον, quæ mensa est aut locus publicano-
rum, ubi colligunt uectigal, quod græce τέλιος dicitur.

Videntes quia manducaret) ἰδόντες αὐτὸν ἐδίοντα. i. cum uidissent eum edentem.

Quare) τί ὅτι. i. quid quod, id est quid est quod.

Magister uester) Laurentius negat hæc addita in exēplaribus quibus est usus. In nō
nullis tamen addita comperi, Tametsi Vulgarius non addit.

Non necesse habent) οὐ χρεία ἔχουσι, id est non opus habent. Sani) ἰσχύοντες. i. ualen-
tes, siue qui ualent. Vocare iustos) Græci addunt εἰς μετάνοιαν. i. ad pœnitentiam. Quā
q; id suspicor adiectum a quopiam. Nam nec in antiquissimis codicibus nostris reperi-
tur, quanq; apud Vulgarium additum est. Et pharisæi) Quidam græcus codex habe-
bat οἱ πῶν φαρισαίων. i. & pharisæorū, ut subaudias discipuli quemadmodū est item pau-
lo post, nisi mauis, ἢ qui sunt ex pharisæis, hoc est e factione pharisæica.

Nunquid possunt) μὴ δύνανται. i. num possunt. Filij nuptiarū) græca nonnihil dif-
fonat οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶν, ὅτι οὐ νυμφίος μετὰ τῶν ἐσιν νηπέδων, id est filij thalami in quo spon-
sus cum eis

sus cum eis est ieiunare. *νυμφῶν* enim nuptiale cubiculū significat, interprete Suida. Deinde continenter ipse sibi respondet, *ὅσοι χρόνον μεθ' αὐτῶν ἔχουσιν τὸ νυμφίον, οὗ δύνουσι νηστεύειν*. i. quanto tempore secum habent sponsum, non possunt ieiunare.

Affumentum) *ἐπίβλημα*, quod ante, ni fallor, uerterat cōmissuram, ad uerbū sonat immissuram, alias uertit affumentum. Panni rudis.) *ῥάκους ἀγνάφου*. i. Panni nondū a fullo ne curati, nam hunc rudem uocat interpres. Siquidem *γναφεύς*, fullonem significat.

Aufert supplementum nouū) Græcus addit, eius, ut subaudias uestis, quod hic uertit supplementum in Matthæo uerterat, plenitudinem, *πλήρωμα*. Sic autem uocat eam pāni particulam, qua uestis lacera sarcitur & expletur. Multa prudens prætereo, quod de his iam dictum sit in Matthæo. Cœperunt progredi.) *ἤρξαντο οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὁδὸν ποιεῖν*. i. Cœperunt discipuli eius iter facere. Nam quod græcus habet sermo, *ἤρξαντο*. i. cœperunt, hoc interpres retulit ad personam, ueluti cum dicitur, *ἀρχεὶς λέγειν*, non qui initium dicēdi facit, cum ante tacuisset, sed qui primus & ante alios incipit uerba facere, & ob id uertit p̄gredi. Nimirū offensus absurditate sermonis, quod cū paulo ante dictum esset, Iesum iter fecisse per segetes, nunc idē subijciat de discipulis, q̄ cœpissent iter ingredi.

Et uellere spicas.) *τίλλοντες*. i. Vellentes, siue uellendo. Sub Abiathar principe sacerdotum.) Diuus Hieronymus in libello de optimo genere interpretandi indicat nomē Abiathar pro Achimelech esse positum, p̄pterea quod libro Regum primo, capite. 22. ubi refertur huiusce rei historia, nulla mentio fiat Abiathar, sed dūtaxat Achimelech. Si ue id acciderit lapsu memoriae, siue uitio scriptorū, siue quod eiisdē hominis uocabulū sit Abiathar & Abimelech, nam Lyra putat Abiathar fuisse filium Achimelech, qui sub patre functus sit officio paterno, & eo cæso iussu Saulis comes fuerit fugæ Dauidicæ.

Ecce quid faciunt discipuli tui sabbatis.) Vt paulo superius nō addebat magister uerter, ita hic non additur apud Græcos, discipuli tui. Quorsum enim attinebat eos nominare, cum digito illos ostenderent, ecce. Nisi solis.) Solis non additur apud Græcos.

Et dedit eis.) Græci addunt, *καὶ* & pro eis melius uertisset qui secum erant, & dederit his quoq; qui secum erant.

EX CAPITE TERTIO.

Benefacere.) *ἀγαθοποιῆσαι*, an male, *κακοποιῆσαι*, quod non sonat simpliciter facere rem malam aut bonam, sed mala re aut bona afficere quempiā, quasi dicas, utrum prodesse fas est sabbatis an lædere? Et circūspiciens.) *περιβλεψάμενος*. i. Cum circūspexisset. Nec est contristatus, sed *συνδυπούμενος*. i. condolēs seu uerius cōdolescens. An perdere.) *ἢ ἀποκτεῖναι*. i. An occidere. Et restituta est man⁹ illi.) Græce ē. *ἢ ἀπεκατέσθη ἡ χεὶρ αὐτῆς ὡς ἡ ἄλλη*. i. Et restituta ē man⁹ illi⁹ sana ut altera.

Vt nauicula sibi deseruiret.) *ἵνα πλοῖαί του προσκαρτεῖ αὐτῶ*. i. Vt nauicula inferuiret sibi, hoc est, ut nauicula esset sibi ueluti, siue adhiberetur sibi, nam *προσκαρτεῖν* sæpe alias uertit assistere, siue insistere. Non cōprimerent eum.) *μη δλίβωσιν αὐτὸν*. i. ne se premerent. Primum latinius, deinde uerecūdius, postremo accōmodatius ad græcū sermonē.

Plagas.) *μάστιγας*. i. flagella. Sic enim uocat afflictionem, qua deus corripit homines.

Clamabāt dicētes.) *λέγοντα*, dicētes ad ipsos spiritus refert, q̄ ea uox græcis est neutri generis. Et ascendens in montē aduocauit.) Græce est, *ἀνέβη* & *προσκαλεῖται*. i. ascēdit & aduocat, ut utrūq; sit præsentis temporis. Cōminabatur.) *ἐπέιμα*. i. increpabat. Quāq; hoc loco tolerabil⁹ erat, interminabaf. Et fecit duodecim.) Græca nō nihil dissidēt. *ἔποίησε δώδεκα, οὓς ἀποστόλους ὠνόμασεν, ἵνα ὡσιν μετ' αὐτῶ*. i. Et fecit duodecim, quos & apostolos nominauit, ut essent secum. Quāq; id in emendationibus Græcorū exemplaribus non est ascriptum, & magis cōuenit breuiloquentiæ Marci, ut omittatur. Atq; hic quoq; multa prudens dissimulo, uel q̄ minutula sint, uel q̄ in Matthæo iam annotata.

Et dedit) *ἔχευ*. i. Et habere, siue ut haberēt. Et imposuit Simonī.) Ante hec uerba habent nōnulli græci codices *πρωτῶν σίμωνα*. i. primum Simonem. Verum id in emendationibus non reperitur, & uidet̄ ex Matthæo desumptum.

Et Matthæum.) Quidam græcus codex addit τὸν τελώνιον. i. publicanum. Quæq; nec id reperio in emendatioribus ac uetustis exemplaribus.

Boanerges.) Nam hebræis בננר filios sonat Ψηη tonitruum uel fremitus.

Et cum audissent sui) οἱ παρ' αὐτοῦ. i. qui ad illum pertinebāt, & ex illius erāt familia seu cognatiōe. Idem paulo inferius, τὰ παρ' αὐτῆς, uertit, sua. Sentit em cognatos & affines ei.

Exierunt tenere eum.) κρατῆσαι αὐτὸν. i. ut comprehenderent eum, siue ut manus iniicerent. Nam id est agnatorū, si quis cōmota mentis esse cœperit.

Et conuenit iterum turba.) καὶ συνέχευε πάλιν. Conuenit presentis tēporis est, ut prima syllaba pronuncietur acuta. Id tamen si minutulum est, tamen haud indignum indicauit, quod indicaretur, propterea q̄ in re tam sacra nefas sit, uel minima negligere.

Sic nō possent) Græcis quidem duæ sunt negationes, ὡς μὴ δὲ δύνασθ' αὐτοὺς μὴ τὰ ἄρτους φαγεῖν. Quod duobus modis latine reddi poterat. Conuenit iterum turba tanta, ut nō possent ne panibus quidem uesci. Aut sic, ut nō possent uel panes edere. Sentit enim tantā fuisse multitudinē, ut nō solū nō suppeterent obsonia, sed ne panū quidē satis esset in cibum. Aut certe tantū fuisse cōfluxum, ut discipulis nō esset ocium sumendi cibi, qui posterior sensus uerus est. In furorē uersus est.) ἤρξεται. i. mente captus est.

Beelzebub.) βεελζεβούλ. i. Beelzebub, de quo diximus in Matthæo.

Quia in principe.) Hic omittendum erat ὅτι. In se.) ἐφ' ἑαυτῶν. i. in seipsam, siue aduersus seipsam. Dispartiat.) Idem uerbum quod modo uertit diuidatur, μορῶσιν.

Dispertitus est.) Græca sic habet, Ἐὶ ὁ σατανᾶς ἀνέστη ἐφ' ἑαυτῆς καὶ μεμείρισται, ὅτι δύναται σαβῶναι, id est, Et si satanas insurrexit in seipsum, ac diuisus est, non potest stare.

Quibus blasphemauerunt.) ὅσων βλασφημῆσωσι. i. Quascūq; blasphemauerint. Sic em loquunt Attici, Conuitia cōuitiant, & fugam fugiunt. Aeterni delicti.) αἰωνίου κρίσεως. i. aeterni iudicij, siue aeternæ damnationis. Et circūspiciens.) Ἐπιβλέψας αὐτὸν καὶ τὸν κύκλον περὶ αὐτὸν καθήμενους. i. Et circūspiciens cū circūspexisset in circūitu circū se discipulos sedentes.

EX CAPITE QVARTO.

Exstuauit.) ἐκαυματίσθη. i. Exustum est, siue aestu perijt. Ascendente & crescente.) ἀναβαίνοντα καὶ ἀυξανόντα, ut prius uerbum pertineat ad herbam emergentem e terra, posterius, ad herbam grandescentem & adolescentem.

Vnum centesimū) ἓξ ἑκατὸν ἑνὸς, καὶ ἑξήκοντα, καὶ ἑκατὸν. i. Attulit unum triginta, & unum sexaginta, & unū centum. Laurentius Valla declarat se legisse ἐν προπῶσιν, nō ἐν nomē numerandi. Et ipse sic scriptum comperi in libris emendatioribus, quo modo si legamus ad uerbū ita reddi potest & adferebat in triginta & in sexaginta & in centum, ut prapositione ἐν posita sit pro ἀνά, quasi dicas per triginta, p sexaginta, per centum, quod tamen cōmode uerti poterat, & adferebat, tricena, sexagena, & centena, ut ex singulis granis tantū granorū intelligat enatū, q̄ paulo inferius idē occurrit locus, itidē per prapositionem scriptus. Caterum quoniā in hoc facile labi potuit librarius, rem lectoris arbitrio cōmitto, praesertim cū & altera lectio probe defendi possit.

Cum esset singularis.) ὅτε δὲ ἔρχετο ἑνὸς. i. Cum cœpisset esse solus, siue solitarius: Nam solus uertit in Luca, Cum autē esset solus orans.

Qui cum eo erant duodecim.) Hic uariant græci codices, nam Laurentij codex habebat, οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα. i. Qui circa illum erant cum duodecim. Mei habebant, ἐπερωτήσαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. i. Interrogauerunt eum discipuli eius.

Mysteriū regni) μυστήριον. i. arcanū, siue secretū, nō cōmunicādū pphānis, quod aliquoties uertit sacramentū. Illis autē q̄ foris sunt.) τοῖς ἔξω. Rectius uertisset p adiectiuū. i. exteris, extraneis, siue externis, aut exoticis. Videant & nō uideāt.) Græcus mutauit uerbum, ἵνα βλέπωσιν, βλέπωσι, καὶ μὴ ἴδωσι. i. ut cernētes cernāt, & nō uideant. Quasi plus sit uidere q̄ cernere. Nā intuemur quaedam, quæ tamen non uidemus, animo aliud agente.

Et erumnæ.) Ἐὶ μερίμναι. i. sollicitudines. Vnū tricesimū.) Triginta, sexaginta, centū, & paulo

tum, ut paulo superius admonui, cōsentientib⁹ & puetustis latinis codicib⁹, de quo copiosius diximus in Matthæo. Nūqd uenit.) Græce est, ἴδετε, μήτι λύχνος κείνη, ἵνα ὑπό τῷ μὲν δῖον τεθῆ. i. Videte, num lucerna incendit, ut sub modiu ponat. Quāq̄ illud ἴδετε in multis Græcorū codicibus non reperio ascriptū. Nō est em̄) οὐ γὰρ ὄξει τὸ κρυπτήμ, εἴμη ἵνα φανερωθῆ. i. Nō est em̄ quicq̄ absconditū, nisi ut manifestet. Tametsi dissentiūt hic exēplaria.

Nec factū est.) οὐδ' ἐγγύερ ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερόν ἔλθῃ. i. nec factū est occultū, sed ut in apertū ueniat. Videte qd audiat) Hic quoq̄ græca dissident, tametsi latina exēplaria magis cōsentiant q̄ græca. βλέπετε τί ἀκούετε, καὶ προσεθήσεται ὑμῖν τῆς ἀκούσεως, ὅς ἔχει γ' εὐθιθέσεται αὐτῷ, καὶ ὅς οὐκ ἔχει, καὶ ὅς ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτ'. i. Videte quid audiat, & apponet uobis audientibus. Qui em̄ habet, dabit ei, & qui non habet, etiā quod habet tollet ab eo.

Deinde sequit, (ὃν ὧ μέρω μετρήσατε, μετρήσεται ὑμῖν, καὶ προσθήσεται ὑμῖν). i. In q̄ mensura metimini, metiet uobis, & adicietur uobis. Vulgarius ita legit, βλέπετε τί ἀκούετε ὃν ὧ μέρω μετρήσατε, μετρήσεται ὑμῖν τῆς ἀκούσεως, ὅς γ' εἰμ ἔχει, εὐθιθέσεται αὐτῷ, καὶ ὅς οὐκ ἔχει καὶ ὅς ἔχει ἀρθήσεται ἀπ' αὐτ'. i. Videte quid audiat. In qua mēfura metimini, in ea alibi metient uobis, qui auditis. Quilquis enim habuerit, ei dabit, & qui nō habet, etiā quod habet tollerur ab eo.

Cui parabolæ cōparabimus.) ἢ εἴ τίτι πᾶβολῆ ἀντιῶ θῶμεν. i. Aut in qua parabola illud ponemus, siue ponamus. Etiam si nōnulli codices p̄ δῶμον habeāt πᾶβολῆμεν. i. p̄ quam collationē cōferem⁹. Quāqdē πᾶβολῆ, Cicero uertit collationē, & in hebraei abutūt p̄ p.

Ascendit in arborem) ἀναβαίνει. i. Surgit illud in arbore, nec additur apud Græcos, nec in antiquis codicibus nostris. Habitare.) κατοικεῖν, quod alibi uertit edificare.

Disserebat) ἐπέλυον. i. dissoluebat, siue exponebat, aut quo alias ē usus, edisserebat. Soluitur em̄ anigmata & obscura ueluti nodosa. Trāseam⁹ cōtra) διελθῶμεν εἰς τὸ πέραν. i. Trāseamus in ulteriorem partem, siue ut sæpe iam uertit, trans fretum.

Et facta est.) καὶ γίνετη. i. & fit, quasi res iam gerat. Mittebat in nauim.) ἐπέβαλεν εἰς τὸ πλοῖον. i. Irruebat in nauim. Sup ceruical dormiens.) ἐπὶ τὸ προσκεφάλαιον, quod inde græcis nomē habet quod capiti admoueat. Nō ad te ptinet) οὐ μέλει σοι. i. nō est tibi cura. Nam aliud est ptinere ad nos, aliud esse curā. Siquidē multa ad nos maxime ptinet, quæ minime sunt curā. Obmutescere. περὶ μωσον, augmentū additum etiam celeritatē in dicit, ueluti dicas, mox obmutescere. Quia perimus.) ὅτι. i. q̄, hoc sane loco.

Et exurgens, cōminatus est) καὶ ἐγερθεὶς ἐπέτιμκσεν. i. Et excitatus increpauit.

Quid timidi estis?) τί οὐτως δειλοί εἰσε. i. Quid adeo timidi estis? Alij habebāt, τί δειλοί εἰσε οὐτως. i. quid timidi estis adeo? Nec dum habetis) οὐπω. i. nondū. Alij habebāt, πῶς οὐκ ἔχετε πίσμ. i. Qui fit ut nō habeatis fidē? Et οὐτως referunt ad præcedentē orationis partē, Laurentius ad sequentē adiunxit. Porro quomō, parum latine reddidit πῶς, quod ita uertendū erat, Qui fit ut nō habeatis fidē? Est enim non interrogantis, sed obiurgantis.

Ad alterutrū.) πῶς ἀλλήλας. i. inter sese. Quod crebrius iam admonui, uerū interpret petuo peccat in hoc uerbo, tanq̄ prudens. Quis putas.) τίς ἄρα. Melius, quisnam, aut certe quis. Nam hoc loco uix habet latinus sermo, quod respondeat ἄρα.

EX CAPITE QVINTO.

TRans fretū.) εἰς τὸ πέραν, quod superius uertit, contra. i. in ulteriōrē partē. Quāq̄ in Matthæo sapenūero uertit trās fretū, Lacū ut dixi appellāt mare tamē ἵψ dē uerbis uti licuisset, etiā amne transmissio, aut aggere aut monte. Fretū uero non idē est quod mare. Garasenorū.) γαδερηνῶν. i. Gaderenorū. Ad eundem modū legimus, & apud Lucā, cū Matthæus uocet Gergesenorū, de quo nōnihil attingim⁹ in Matthæo. Legio mihi nomē) λεγεῖον. Græce scribes usus est uoce latina, tæcti mutato genere. Et magno impetu.) ὁ ὄρμησεν ἢ ἀγέλη, καὶ τὸ κρημνῶν. i. Et ferebat grex p̄ præcept in mare, magno addidit interps de suo. Ad duo milia) ἴσαμ δὲ ὡς δισχίλιοι. i. Erāt aut ferme duo milia, siue bis mille, & subaudiendū est, porci, nō spiritus, q̄ spiritus græce est neutri generis, & δισχίλιοι masculini, ut ad spiritus referri non possit.

Quid esset facti.) τί ἔστι τὸ γεγονός. i. Quid esset quod factum erat, siue quod acciderat. Quāq̄ haud male uertit interpres. Et uenerunt.) Ἐρχονται. i. Et ueniunt, praesentis temporis, & ita habent codices emendatiore latini.

Et sanæ mentis.) Post hec uerba graeci codices addunt, quod in latinis non habetur. Ἐμὲ ἔχκοτα ἔμ λεγεῖν. i. Eū q̄ habuerat legionē, quod quoniā uisum est supeffe, cū modo facta esset mentio dæmoniaci, eraserunt. At repetitur ad emphasim miraculi, esse iā sanæ mentis, qui non solum fuerit obnoxius dæmonio, uerum etiam legioni dæmonum.

Et cum ascenderet.) ἢ ἐμβάντες αὐτῶν. i. Ingresso eo, siue conscensa nauī.

Non admisit.) οὐκ ἀφῆκεν. i. Non permisit, siue non passus est.

Quāta) ὅσα, q̄d sapenūcro significat quacūq̄. Hic interps legisse uideē ὅσα non ὅσα.

Et misertus sit tui.) Hoc non parū dure cohaeret cum eo quod praecedit, Quāta tibi fecerit deus. Vertendū erat, Quā tibi fecerit deus, & in quibus misertus tui fuerit.

Transcendisset.) διαπεράσωντες. Quis unq̄ dictus est transcendere mare, quod magis cōuenit monti. Dicendum erat, cum transmisisset, siue traiecisset.

Et uenit quidam.) ἢ ἕρχεται εἷς. i. & uenit unus. Sed utinam interpres hebraicā figuram ut hic mutauit, itidē mutasset ubiq̄, tantū abest ut reprehendā. Et lairus, penultima acuta pronunciandū est latinis ob diphthongū ἰάειρος. Quoniā filia.) Nec in graecis est ὅτι, quod tamē erat omittendū, si fuisset, hic tamen addidit de suo, quoniam.

Filia mea.) θυγάτριον. i. filiola. Est enim graecis diminutiuum.

In extremis est.) ἐχάτως ἔχει. ad uerbum sonat extreme habet, perinde ualet, ac si dicas pessime affecta est, siue in summo uitæ discrimine est.

Vt salua fiat & uiuat.) ὅπως σωθῆ, ἢ ζήσεται. i. Vt salua fiat, & uiuet. Vt sit futuri temporis, Alioqui quid aliud est agrotā seruari, q̄ uiuere? Nam sensus est, Impone illi manus, ut seruetur. Quod si nō grauaberis facere, futurū est, ut uiuat. Nam fieri potest, ut imponat aliquis manus agrotō, ad hoc ut sanetur, & tamē moriat̄ agrotus. Quāq̄ hoc uitio interpretis nō accidit, sed libriorū. Et sensit corpe.) ἢ ἔγνω τὸ σῶμα. i. Cognouit corpore, quod interpres non inepte uertit, sentit. Nā sensus est, illam hoc cognouisse ex ipso sensu corporis, q̄ iam carebat cruciatu & fluxu.

Quia sanata esset a plaga.) μάστιγι. i. flagello, quemadmodū & supius indicatū est, & quia, ὅτι, uertendum erat in φ.

Cognoscēs uirtutē quā exierat) ἐπινοῦς εἰς αὐτὴν ἢ ἐξ αὐτῶν δύναμις ἐξελευθούσα. Quæso q̄d hoc sermonis dedecus? Num q̄ uirtus erat illi incognita? Proinde p̄cipiū uertedū erat in uerbū infinitū. Iesus aut̄ ut agnouit, siue sensit in seipso, uirtutē p̄disse ex se. Nec em̄ hoc loco ferendum erat de illo, quod nostra habet aditio.

Omnem ueritatem.) ἔμπροσθεν πάντων πᾶσαν τιλὸν ἀτίαν ἑαυτῶν. i. Coram omnibus omnē causam suam, etiā si illud corā oibus non reperi scriptū in oibus Graecorū exemplaribus.

Veniunt nunciij.) Nunciij, addiderunt nescio qui, quāq̄ non male. Nec est ad Archi synagogum, sed ab archisynagogo, ut intelligas ab illius uenisse domo, q̄ nunciaret mortem filia, cæterū non animaduertens, siue lector, siue interpres hanc loquendi figuram, Eamus ad me, pro eo quod est ad domum meam. Et a uobis exit. i. e domo uestra existi mauit non posse uitari, quin illi ad archisynagogum uenerint, quandoquidē is iam erat apud Iesum, uerq̄ & ab illo uenerūt & ad illū. Iesus aut̄.) Graeci addunt, ἐν δέω, i. statim.

Admisit.) ἀφῆκεν. i. pmisit, siue non passus ē. Nā quis dicat, admisit sequi, Mire lasciuit sua copia, cum hoc uerbū solitus sit uertere, dimisit. Et uidit.) καὶ δεωρεῖ. i. Videt.

Et eiulantes.) ἀλαλάζοντες, quod in psalmis uertit, iubilare. Nā ἄλλοιζήν est eiulare, uox ab illa nō multū dissimilis. Quāq̄ Valla ex autoritate Varronis ostendit iubilatum esse clamorē rusticorū, quiritatū urbanorū. Quid turbamini.) τί θορυβῆτε. i. Quid tumultu amini, ab eadē uoce, quā modo uerterat tumultū θορυβῶν. Et deridebat eū.) Graeci addunt, εἰδότες ὅτι ἀπέθωκεν. i. Scientes q̄ esset mortua, siue cum scirent esse mortuam.

Qui secū erāt.) Legendū est, Et q̄ secū erant, Ἐφῆς μετῶντων, ut intelligas paucos illos, quos passus

quos passus fuerat se sequi. Nempe discipulos quos nominatim recensuit.

Tabita cumi.) Græci Talita per λαβδ'α scribunt, non Tabita per βητα. Deinde (puella tibi dico, de suo adiecit, siue is fuit Euangelista, siue alius quispiā, quo significatius red-deret, & sensum uocantis, & auctoritatem imperantis, ut testatur & Hieronymus ad Pā- machium, in libello, cui titulus, de optimo genere ininterpretandi. Incertum autē an hoc loco Thabita nomen proprium sit puella, quēadmodū in actis, puella loppensis. Thabi- bita dicta est, quam Petrus ad uitam reuocauit, ut legis illic capi. 9. cuius uocabulū Lu- cas græce interpretatus est Dorcas, quod nobis sonat caprā siue hinnulum, a græco uer- bo δ'εγκομαι uideo, φ acribus oculis sit hoc animal. Quin hebraeis sonat ורבה respice siue attolle oculos, ut possint esse duæ uoces hebraicæ ורבה attolle oculos ורבה, surge, uerū hoc lectori relinquo discutiendū. Nā Ioannes Capnion amicus noster, & nuncq̄ intermoriturum suæ Germaniæ decus, in opere de uerbo mirifico putat, aliam esse uo- cē in actis apostolicis, nempe Thabita, nō Thabita, quæ uox Syriaca lingua capream si- gnificet.

Talita cumi,

Joan: Reuchlin.

EX CAPITE SEXTO.

Faber filius Mariæ.) Antiqui codices habent, Fabri filius & Mariæ, suffraganti- bus & græcis, ὁ τὸ τέκτων υἱὸς τῆς Μαρίας. Verum in alijs erat scriptum, οὗτος οὗτος ἔστιν ὁ τέκτων υἱὸς Μαρίας, i. Nonne hic est faber ille filius Mariæ. Atq; hanc quoq; scripturam reperimus in uetustis Latinorum exemplaribus. Deinde annotan- dū est græcum articulum utrobiq; esse appositum, ὁ τέκτων υἱὸς, i. ille faber ille filius Ma- riæ. Præterea uel ex hoc loco licet colligere, nihil referre Mariam dicas more Hebræo- rum, an Mariā more Græcorum, qua de re multis uerbis disceptat Valla. Postremo no- tandum & hoc apud Marcum, non fabrum uocari Christum, sed fabri filium. Hinc acci- pimus illum & uitrici sui exercuisse artem. Cur enim hoc recusasset nostra causā dei filii us, qui ne crucem quidem recusauit, neq; Paulum tantum uidelicet apostolum puduit opera manuaria parare, quo uictitaret. Quāq; non inficior in græcis uerbis facillimum esse lapsum, in τέκτων υἱὸς & τέκτων υἱὸς, nisi quod parum apte adhæret Mariæ.

Et Ioseph.) Ἰωσήφ. i. Iose, legit Laurentius, mei codices habebant Ἰωσήφ. i. Iosetis, iuxta græcam inflexionem, ut Crates Cratetis, Chremes Chremetis.

Quia non est.) Quia, de suo addidit, cum nihil sit opus. Sine honore.) ἄτιμος, i. in- honoratus, siue contemptus. Cui contrariū est ἔντιμος siue τίμιος, i. in precio habitus.

Et in cognatiōe sua.) Ἐν τῆς συγγενείᾳ. i. Inter cognatos. Deinde additur & in domo siue familia sua, cōmunissimū em est patria. Deinde cognatio, pximū dom⁹ ac familia.

Nisi paucos infirmos) Latinitatis ratio postulabat, ut adderet φ, nisi quod, Deinde in- firmos, græcis est ἀρρώστους, i. aduersa ualitudine laborantes.

Et conuocauit.) προσκαλεῖται. i. Aduocat, siue accersit, præsentis temporis. Reclama- bit aliquis forte morosulus, dū huiusmodi sectamur minutias, cur potius aduocat, q̄ cō- uocat, & cur aduocat potius q̄ aduocauit. Cui totidem respōdebo uerbis, Cur cōuoca- uit potius q̄ aduocauit, & cur aduocauit magis q̄ aduocat, quod ut elegātius est, ita scri- ptum ab Euangelista. Binos. δύο δύο. Eleganter expressit interpret latinus, cū græce sit, duos, duos, hoc est p paria siue p iuga, ut intelligas omnes duodecim fuisse missos, sed se- na iuga, q̄ndē & Matthæ⁹ recēnsens duodecim apostolorū fuisse noīa, binos copulauit.

In testimoniū illis.) Addunt hoc loco græci codices, an recte nescio, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἕνεκ τούτου ἔσαι σοδομοῖς ἢ γομορροῖς ἐν ἡμέραις κρίσεως, ἢ τῆ πόλει ἐκείνῃ. i. Amen dico uobis, tole- rabilis erit Sodomis aut Gomorris in die iudicij, q̄ ciuitati illi. Verz haud scio, an id sit ex Matthæo huc transcriptum, quanq; consentiunt Græcorum exemplaria.

Et ungebant oleo.) Hinc natum apparet, quod hodie sacro oleo ungentur periculo- se laborantes, nō ut reualefcat, sed ut tutius emigrent, cuius rei meminit & Iacobus.

Et audiuit rex Herodes.) Quidam græci codices addunt, πρὸς ἀκοῆν Ἰησοῦ, i. famam Ie- su, aliunde ni fallor ascriptū. Herodes aut metuebat.) Enim legūt Græci, nō aut, con-

sentientibus & antiquis exemplaribus, addidit autē paulo superius αὐτὸς, .i. ipse, ut intelligere mus hūc eundem esse diuersum a patre, & ab eo sub quo crucifixus fuit Christus.

Et custodiebat.) Ἐσωετῆρει. .i. cōseruabat, uel magis obseruabat. Id quod indicant ea quæ mox subsequūt. Herodes natalis sui.) ὅτε ἡρωδῆς τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ δεῖπνον ἐποίησεν. .i. Cum Herodes natalis suis cenā faceret, siue in natalis suis conuiuīū exhiberet. Et principibus est μεγιστάσι. .i. primatibus siue primoribus. Et tribunis) ἢ χιλιάρχοις, quod græce sonat eos, qui mille præfecti sint, ut militum tribunos intelligas.

Licet dimidiū. εὖς ἡμύσας, usq; ad dimidium. Et cōtristatus est rex.) Græca sic habēt, Ἐπερίλυπος γενόμενος ὁ βασιλεὺς διὰ τοὺς ἄδικα, ἢ τοὺς σιωπακακῆμύνας, οὐκ ἠδὲλεν ἀντιῶ ἀδεῖψαι. .i. Et uehementer tristis factus rex, propter iusiurandū, & eos qui simul accumbebāt noluit eā reiicere siue frustrari. Quāq; ex Matthæo liquet, post, rex, hypostygnen apponendam esse. Nec est hoc loco, noluit eā contristari, quæ admodū in Matthæo λυπεῖσθαι, sed ἀδεῖψαι. .i. reiicere, siue repellere, quod miror cur Laurentius uertendū putarit, fraudare aut frustrari. Misso spiculatore.) ἢ εὐδέως ἀποσεύλαξ ὁ βασιλεὺς ἀπικελάτωρα. Euangelista latinam usurpauit uocem mutata uocali. Ac mox, (Et tulerunt corpus eius.) πτώμα est, hoc est cadauer. Quæ egerant & docuerant.) Græcus sermo geminat coniunctio, nem. Ἐὖσα ἐποίησαν ἢ ὅσα ἐδίδαξαν. .i. & quæ egissent, & quæ docuissent.

Venite seorsim.) δεῦτε ἡμεῖς αὐτὴ κατ' ἰδίαν. .i. Venite uos ipsi seorsim. Porro αὐτὴ positū est p̄ soli, hoc ē dimissis cæteris, quæ admodū καθ' ἑαυτὴν esse dici, q̄ sol' ē & absq; arbitris.

Et uiderūt eā abeūtes) Grace est ἢ εἰδὼν αὐτοὺς ὑπάρχοντες εἰ ὄχλοι, Ἐπέγνωσαν αὐτὴν. .i. Et uiderunt eos abeūtes turba, & agnouerunt eū, ut prius pronomē ad oēs cōmuniter p̄tineat, posterior ad Christū solū. In proximas uillas.) εἰς τοὺς κύνκλω ἀγρούς. .i. In circumiacentes agros. Et quoniā ex agris nihil emitt, nisi uillæ sint, uertit uillas. Nā uillæ dom' sūt in agro. Emant sibi cibos.) ἀγοράσωσιν ἑαυτοῖς ἄρτους. .i. emanant sibi ipsi panes.

Quos māducet.) Pro hoc grace est, τί γὰρ φάγασιν οὐκ ἔχουσιν. .i. Nā qd edāt, nō habēt.

Date illis manducare.) Græci addunt, uos. ὁσπερ αὐτοῖς ἡμεῖς φαγεῖν, atq; ita habent antiq̄, Date illis manducare uos. Et dabimus.) καὶ δώμεν. .i. demus. Secundū cōtubernia) συμπόσια, συμπόσια. .i. Conuiuia, cōuiuia, hoc est distributis cōuiuīis, ut ante dixit, δύο δύο, Laurēt' mallet manipulātum. Sup uiride fœnū.) ἐπὶ τῷ χλωρῷ χόρτῳ. .i. in uiridi herba.

Et discubuerūt in partes) ἢ ἀνέπεσαν πρὸς αἰαί πρῶτα. .i. & conciderunt prasiæ, prasiæ. Dicuntur autē prasiæ herbaria, cuiusmodi sunt aiecolæ ortorum, πρῶτον enim uiride.

Per centenos & quinquagenos.) ἀνὰ ἑκατὸν ἢ ἀνὰ πενήκοντα, ut ad uerbum reddam. .i. p̄ centū & quinquaginta. Ut intelligas loca fuisse distincta sulco, aut simili interuallo, & p̄ magnitudine in alijs accubuisse centum, in alijs quinquaginta.

Intuens in cælum.) ἀναβλέψας. .i. suspiciens siue sublatis oculis.

Et sustulerūt) ἢ προμυλασμάτων δώδεκα κοφίνους, τολήσεις. .i. & sustulerūt fragmentos; duodecim cophinos plenos. Et statim coegit.) ἠνάγκασεν, idem uerbū quod in Matthæo uerterat iussit, sed perperam, ut illic indicauimus.

Et cū dimisisset eos.) Ἐποταξάμενος αὐτοῖς, Non est idē uerbū, quod paulo superius εὖς ἀπολύσει, uerum aliud, quod non significat simpliciter dimittere, sed dimittere dicto uale, at mādati quæ uolueris mādare, quæ admodū solemus dimittere notos & amicos.

Et uidit eos laborātes.) βασανισομένους, quod in Matthæo uertit uexatos, alias iactatos; In remigādo.) ἐν τῷ ἐλαύνειν, qd significat agere ac regere, uel nauē, uel equū, uel currū.

Et plus magis.) ἢ λίαν ἐκ περισσοῦ. .i. ualde, ex abundantī, siue ualde supra modum. Rur sus hic est θαύσαντες, quod uehementē significat admirationē, & homo præ admiratione non sit apud se. Et tamē in græcis codicibus addit, ἢ ἐθαύμαζον, ut admirabant, uelut interpretans quid dixisset θαύσανται, quod tamen haud scio an casu sit adiectum.

Et cognouerunt eū.) Addūt Græci, οἱ ἄνδρες ἔτόπων. .i. Viri loci. Quāq; id in plerisq; codicibus nō inuenit. Vbi audiebant eū esse.) ὅπως ἤκουον ὅτι ἐκεῖ ἔστι. .i. simul atq; audissent, quod illic esset, ut intelligas eos qui agnouerunt Iesum renunciare cæteris, illū adesse.

In plateis

In plateis.) ἐν ταῖς ἀγοραῖς. i. in foris, quanq̄ & platea forum esse potest.

EX CAPITE SEPTIMO.

ET uiterauerunt.) ἐμέμφωνται. i. accusarunt, siue incusabant. Et a foro uenientes.) Venientes tamen non male addidit, tamen non est in graecis codicibus. Et a foro idem nomen est quod modo uertit plateam, ἀγοραῖς.

Quae tradita sunt illis.) Sensus omnino conuenit, tamen graece est, ἀπέλαβον τῆν ἑρμ. Siue ut nonnulli codices habent κρατῆρ, quae acceperunt seruanda siue tenenda, uerum quoniam ἀλαμαβάνην uidetur esse ab alio traditum accipere, idcirco interpres conatus est explanatius efferre sententiam. **Baptismata.)** Miror cur maluerit dicere graece, q̄ latine lotiones, siue ablutiones, cum hic de uulgarī lotionē sit mentio.

Et urceo.) ζεῖον, apparet intelligenda esse lignea quod subiecit amentorum, caeter uile etos appellat spondas, in quibus accumbebant sumetes cibum, non solum in quibus dormit.

Et interrogabant.) ἐπετα. i. deinde ἐπιρώτησάν. **Doctrinas & praecipita.)** Et tollendū διδασκαλίας ἐντάλματα. i. doctrinas, mandata per appositionem, sicut admonitum est in Matthaeo.

Si dixerit homo.) Hic explicat quod obscurius erat in Matthaeo, his uerbis a pharisaeis instrui quosdam, ut parentibus desertis, pecuniam conferat in donaria templi. Quam sermo uidetur parum absolutus, sed lubaudiendum satis est, aut simile quippiam.

Mandata dei.) ἐντολὰν. i. mandatum. Irritum fecistis.) ἀδειτεῖτε. i. irritum facitis consentientibus & antiq̄s codicibus, quamq̄ potius erat reiectis quemadmodum & Cyprianus legit:

Rescindentes uerbum dei. ἀκυροῦντες τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. i. irritum facientes, siue abrogantes, aut antiquantes. Nam ἀκυροῦν est proprie detrahere auctoritatem, & irritum facere, quod aliquando fuerit comprobatum. Nihil est extra hominem.) οὐδὲν ἔξω τοῦ ἀνθρώπου, μή ποσειδωνομον εἰς ἀνδρ. i. Nihil est quod aliunde quam ab homine ingreditur in eum, quasi dicas de foris, ut paulo post uertit omne extrinsecus introiens. τὸ ἔξωθεν εἰς ποσειδωνομον.

Iterum turbas.) πάντα τὰ ὄχλους. i. omnem turbam. **Parabolam.)** περὶ παραβολῆς. i. de parabola siue de similitudine. **Imprudetes.)** ἀσώτεροι. i. absque intellectu, ut ante uerterat, aut expres intelligentiam & melius erat. Siccine uos quoq̄, q̄ sic & uos aur. Itane uos quoq̄.

Purgans.) ἐγκαθαρίζω. i. expurgans, ad uerbum. **Oculus malus.)** ὀφθαλμὸς πονηρός. Cur non & hic dixit oculus nequam, sicut in Matthaeo. Si oculus tuus nequam est, quia ego bonus. Nam eadem uerba graeca sunt utrobique, sentit autem oculus non simpliciter & purum, sed facinorosem & inuidum, atque iniquum. **In fines Tyri.)** μεθόρια. i. confinia, hoc est Tyro finitimas regiones, siue quae interiacet inter Tyrum & Sydonem, quam paulo post utitur simpliciter uoce ὄριον in eundem sensum. **Ad pedes eius.)** Hoc loco sequitur ἢν δὲ ἡ γυνὴ ἑλληνικῆς στροφοῖστος ἔβη ἄν. i. Erat autem mulier graeca, Syro phoenissa genere. Alii codices habebant, σύρα φοινίκισσα, sed mediose nam si Syra erat, & regionis Phoenices, quae sine dubio Iudeorum est, qui potuit esse graeca. Caeterum quod gentile dixit, non est graece ἑθνικός, sed ἑλλῆν, ut patriam intelligas designatam, quae declararet non esse Iudaeam. Frequenter enim ἑλλῆν, ut gentile uertit iterum.

Nam & catelli.) Eadem uox est graecis, canibus & catellis, quamq̄ utrobique diminutiuum est apud illos, κωάριον, ut admonuimus. Ad hoc, παῖδιον, rectius uertisset filiorum quam puerorum, cum praecesserit τέκνον. **Utique domine.)** In codicibus quos hactenus uiderim, nihil erat loco, utique, sed tantum, κύριε, καὶ τὰ κωάριον. i. domine & catelli. Quamq̄ postea in nonnullis repit. **Fines decapoleos.)** δεκαπολιως, regio est trans Iordanem quaeque ciuitatum, unde & nomen habet graecis. **Surdus & mutus.)** κωφὸν μωγιλάλον. i. surdum, impedire linguam, siue balbum, dictio coposita a μόγιος, & λαλεῖν loq̄. Est autem id uerbum pene prope uerbum insanis aut melancholicis, aut fatuis natura, ut testis est Aristoteles. **In auriculas eius.)** ἐπέβαλε τὸν δακτύλῳ αὐτοῦ; πτύσας εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ. i. misit digitos suos extrinsecus in aures eius. **Adapire.)** Ἀπιρε, ἐπιφαθα, uocem hebraicam & ἡ adiecit, quemadmodum & lupi, in cumi. Est autem ἡ ἀπιρε unum ex eo uerborum genere, quae hebraice grauius uocant, & quae uim habeant transitiuam, quasi dicas, presta te aptum, siue fias aptus, neque uobis libet huius commemorare ridiculam differentiam iterum apire & adapire, quam Laurentius arguitur irridet quam graue deceat uirum, etiam merito id facit, certe apud euangelista nulla differentia est, cum idem utrobique

sit uerbum, ἀνοίχθητι & δὴλωίχθησασιν, quorum alterum uertit, adaperire, alterum, aperte sunt, perinde quasi nefas esset latinis eandem uocem repetere.

Tanto magis plus.) Græci quidem codices ita distinguunt, ut magis non referatur ad præcipiebatur quod præcesserit ὅσα, non ὅσω, sed ad idem uerbum ad quod referunt, nempe ad prædicabant plus, sed πρῶτον uerti poterat uehementer aut magnopere, ut comparatiuum positum sit loco positiuum, aut μάλλον uertendum erat potius, ut non habeat uim comparandi, sed corrigendi, perinde quasi dicas, tantum aberat ut facerent id quod erant iussi, ut hoc amplius etiam prædicarent quod essent uertiti.

Et surdos fecit audire.) Ut ne quid cauller de integritate latini sermonis quod Rhomanis auribus aliud quiddam sonat, facit loqui, & facit currere, recte fuisse futurum, efficit ut surdi audiant, muti loquantur, tempus quoque uerbi mutauit interpres, aut certe librarius. Est enim παῖς. i. facit. Idque absolutius est. Laurentius testatur in nonnullis exemplaribus latinis con duplicari coniunctionem & surdos fecit audire, & mutos loqui.

Et mutos loqui.) ἀλάλους λαλῆναι. Gratiam annominationis non potuit interpres reddere, quasi dicas, elingues, linguaces, aut infantes fari.

EX CAPITE OCTAUIO:

Stinent me.) προσμύσει μοι. i. Manent apud me. Vnde istos.) ποθεν, quo Græci utuntur in negatione pro qui, aut quomodo. Et ipsos benedixit.) Ἐὰν τὰ ἐν λόγῳ σου, i. Cum & his benedixisset, quantum in nonnullis exemplaribus sic habebat. Ἐν λογιῶν σου, εἴπε πρὸς αὐτὸν καὶ αὐτὰ. i. Et cum benedixisset, iussit apponi & hos. Quasi quatuor milia.) ὡς. i. ferme aut circiter quatuor milia. In partes Dalmanutha) Quidam græcus codex habet μαγδαλά, cuius meminit Matthæus, siue ut quidam legunt Magedan.

Conquirere cum eo.) Laurentianum exemplar, ut uidetur secus habuit. Meum ad hunc modum, ἤρξαντο συζητῶντες παρ' αὐτῶν σημεῖον. i. Cœperunt simul querere ab eo signum. Quam postea nactus sum, in quibus ita scriptum reperi, καὶ ἤρξαντο συζητῆσαι αὐτῶν, καὶ ζητῆσαι σημεῖον. i. Et cœperunt disputare cum eo, & requirere ab eo signum.

Ingemiscens spiritu.) Græci addunt, suo. Ἐναντιάζων, ὡς πνεύματι αὐτοῦ.

Si dabitur generationi isti signum.) Si, hoc loco est abiurantis, quemadmodum & illic, Si introibunt in requiem meam. Latini addunt, emoriar, disperiam, aut simile appiam.

Et oblitus sum sumere panes.) Quidam græcus codex addit, discipuli eius, mihi magis placet non addi. Videte & cauete.) ὁρᾶτε βλέπετε. Duo uerba sunt Græcis idem significantia, citra interuictum coniunctionis, quasi dicas, Videte cernite, siue cauete, fugite, quo diligentem cautionem exprimeret. A fermento Herodis) Ἡρωδιανῶν. i. Herodianorum. Habebat nonnulli & in Matthæo, mentio fit Herodianorum ueluti factionis cuiusdam, quam mul cum pharisæis aggressa sit Christum.

Et aspiciens.) ἀναβλέψας. i. recepto uiso. Video homines.) βλέπω τοὺς ἀιθρόπους, ὅτι ὡς δένδρα ὄρω περιπατοῦντας. i. Video homines, quoniam uelut arbores uideo ambulantes. Et ambulantes apud Græcos ad homines duntaxat referri potest, quod illis arbores sint neutri generis. Et cœpit uidere.) Ἐποίησεν αὐτὸν ἀναβλέψαι. i. Fecit cum denuo uidere. Bis enim recepit uisum, primum utcumque, deinde perspicue. Et restitutus est) Ante hoc addit græcus codex, Ἐδιέβλεψεν. i. & puidit, nec est omnia, sed ἅπαντας. i. omnes.

Et si in uicium introieris) Palam est & græca exemplaria passim discrepare. Nam Laurentianus codex habebat, Et neque in uicium introieris. Neque cuiquam dixeris in uico. Meus autem habebat, καὶ ἐὰν εἰς πλὴν κώμῳ εἰσελθῆς, μηδὲν εἴπῃς, μηδὲν τῆς κώμης. i. Et si oppidum ingressus fueris, ne cui dixeris, ne in oppido quidem. In castella) εἰς κώμας, eadem uox, quam toties uertit uicium.

Alii uero quasi) Quasi non addit apud Græcos. Tu es Christus) Additum arbitratur ex alio loco, Filium dei uiui, quod tamen in emendationibus exemplaribus latinis non addit apud Marcum, sed apud Matthæum. Et comminatus est.) ἐπέτιμῃσεν. i. increpauit, quam hic tolerari poterat, interminatus est, cum additis minis, aliquid interdiximus. De illo.) πρὸς αὐτὸν. i. de se.

Et cœpit

Et coepit.) *ἢ ἀπὸ τοῦ ἡξάρ.* i. Extunc, siue ex eo tpe coepit. Quoniam.) *ὅτι. id est.* φ.
 Post tres dies. *τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ.* i. tertio die. Et palā.) *Ἐπαρρησία.* i. libere & audacter.
 Neq; enim hoc dicebat, nisi suis sed apte, & sine inuolucro, quē admodū solet, tācti ser-
 mo hic esset durissimus. Cōminatus est Petro.) Mirā deliciae huius interpretis, qui
 quod alias uertit increpare, idem nunc uertit cōminari, cum nec ad sententiam quadret
 cōminari. Nā quod sequit, Vade post me satana, nimirum increpātis est, nō cōminātis.
 Aut qd dabit homo cōmutationis) *τί ἀντάλλαγμα.* i. quā cōmutationē, de quo qd no-
 bis uidētur indicauimus in Matthāo. Qui enim me confessus.) Antiqui codices pro
 confessus & confitebitur, habebant confusus fuerit & confundetur. Atq; ita habent græ-
 ca, *ὅς ἂν ἐπισχυθῆ με ἢ τὸς ἐμοὺς λόγους.* Quicūq; em̄ erubuerit me & meos sermones.
 ac paulo post, *καὶ ὁ ἦος τῶ ἀνθρώπου ἐπισχυθήσεται αὐτῶν.* i. Et filius hominis erubescet eum.

EX CAPITE NONO.

R Egnum dei ueniēs.) *ἐκλυθῆναι.* i. uenisse. Est enim participium prateriti tem-
 poris, quod uertendum erat per infinitum, ob inopiam latini sermonis.
 Et post dies sex.) Lucas facit dies ferme octo, Marcus consentit cum Mat-
 thāo in numero. Et duxit.) *Ἐναφέρα.* i. subducit, præsens tēporis, ut & af-
 sumit *παραλαμβόνα.* Seorsum solos.) Sic habebat antiquissimus codex, *κατ' ἰδίαν μόνους*
 .i. seorsim solos. Et transfiguratus est.) Græce est, *Ἐν ἑσθ' προσεύχεσθαι αὐτῶς, μετεμορφώθη*
 .i. Et dum orant illi, transfiguratus est. Quāq; illud dum orant in plarisq; Græcorum co-
 dicibus, non additur. Qualia fullo.) Poterat uitare absurditatem sermonis, si οἷα uer-
 tisset in aduerbium, q̄ candida reddere non potest fullo.

Et faciamus.) *δέξει πόκσω μιν.* i. Vis faciamus. Quāq; plarq; Græcorum exemplaria
 consentiunt cum nostra aditiōe uulgata. Filius meus charissimus.) *ἀγαπητός.* i. dilectus.
 Quid ergo dicūt.) *πῶς οὖν λέγουσι.* i. quō ergo dicūt. Quāq; emēdati codices habebāt
 ὅτι λέγουσι. i. qd dicūt. Et mox (Primo restituet oia) *ἀποκαθιστά.* i. restituit, præsens tēpis, ut
 referatur ad prophetiā Malachia, quæ prædixit id futurum non ad tempus aliquod de
 finitum: Quid inter uos conquiritis.) *καὶ ἐπερωτήσῃ τὸς γραμματεῖς, τί σὺνῆτε πρὸς αὐ-
 τῶς.* i. Et interrogauit scribas, Quid conquiritis, siue disputatis aduersus illos, siue cum il-
 lis. Apparet interpretem legisse *πρὸς αὐτῶς, i. inter uos.* Obiurgat autē pharisæos quod
 dilceparēt cum turba de relurrectione. Spiritus conturbauit.) Græce est, *εὐθέως τὸ πνεῦ-
 μα ἐαυτοῦ εἰς τὸ παιδίον.* i. Statim spiritus discerpit puerum, opinor interpretem legisse *ἐτά-
 ραξεν*, ac fortasse rectius. Quāq; in plarisq; exemplaribus non erat *παιδίον*, sed *αὐτῶν*. Appa-
 ret enim iam non fuisse puerum, cum pater respondeat hoc illi a puero accidisse, quāq;
 paulo post uocat eū puer, pater pueri. Elifus in terrā) *ἢ πεσὼν ἐπὶ τῆ γῆς.* i. lapsus in terrā.

Ab infātia.) *παιδίον.* i. a puero. Sed recte mutauit interp̄s, nisi dicere maluisset a pri-
 ma pueritia. Iam enim nihil nisi puer erat, cum sanaretur.

Si potes credere.) *τὸ εἰ δύνασαι πισεῖν.* addidit articulum, qui tamen ad superiora rei
 ferri potest, ut respondeat ei illud, siue ad sequentia. Hoc si potes nempe credere.

Pratergredebant Galilæā.) *παρεπρεύνοντο διὰ τῆς γαλιλαίας.* Præpositio *παρά* facit ut in-
 telligas illos clā aut celeriter & in trancurso, uelutq; obiter fecisse iter per galilæā, ita ut
 nec aperirent se usq; nec cōmorarentur.

Filius hominis tradetur.) *παράδοσθαι.* i. traditur, ut intelligas mox futurum.

Qui cū domi eēt.) *ἢ ἐν τῇ οἰκίᾳ γενόμενος.* i. Et cū esset in domo, siue in ædib; nō utiq;
 suis. Quis eorum maior esset.) Græce tantum est, *τίς μείζων.* i. quis maior. Reliq; addita
 sunt explicandæ rei gratiā. Quem cum complexus esset.) *ἢ ἐναγκαλισάμενος.* i. Cum
 posuisset in ulnis, ut solemus infantulos, complectimur enim & eos, quos in ulnas non
 sumimus. Non me suscipit) *οὐκ ἐμὲ δέχεται μόνον, ἀλλὰ ἢ τὸν ἀποσείλαντά με.* i. Nō me rei-
 cipit solum, sed & eū qui me misit. Sic habebant nonnulli Græcorum codices, uerum al-
 tera lectio mihi magis probat. Nec enim hic negatio remouet, sed corrigit magis, quasi
 dicas, non

dicas, nō tam me recipit, q̄ eum qui misit me.

Non perdet mensurā suā) Mercedē legendum pro mēsurā, atq; ita scriptū est in emē dationibus latinorū exemplaribus. Debilem (κυβλ.δ.μ. Cyllus proprie græcis dicitur, cui altera manus trunca sit aut manca. Nam debilitas ad omnia membra pertinet, quē ad modum κυβλ.δ.ς ad pedes proprie pertinet. Luscū) μονόφθαλμοι. i. unoculū, quod tamen elegāter uertit hoc sane loco, luscus em̄ latinis dicitur nō q̄ strabis ac distortis sit oculis, sed qui altero careat oculorū. Mola asinaria) græci legunt λιθ.μ. μυλικός. i. saxum molare, apud Matthæū erat mola asinaria. Vbi uermis) ὄπου ὁ σκώληξ. Alibi uertit eruginem, quod hic uermem. Si sal insulsum fuerit) Reddidit προσονομασίαν ἀλλ' ἀναλογ. .i. si sal sale caruerit (In quo illud condietur) condietis lego in uetustis codicibus, ἀρτύετες. Sic enim legisse uidetur qui sic uertit. At aptius erat ipsum q̄ illud.

EX CAPITE DECIMO.

VLtra Iordanem) διὰ τὴν πέραν τοῦ ἰορδάνου. i. quod magis sonat per regionem, siue litus quod est ultra Iordanem. Etiā si sensum exp̄llit interpres. Et erunt duo) δι' δύο, qui duo fuerant, ut intelligamus e duobus hominibus, uelut unū fieri. Nec est in carne una, quod sordide quidā interpretatur de coitu, sed unā ut & alias indicauimus. Quod deus coniunxit) συνέσειεμ. i. coniugauit si quis ad uerbum malit reddere. Mœchatur) græce est idem uerbū, quod modo nertit adulteriū cōmittit μοιχᾶται. Quid aut̄ est super eam ἐπάνω, cur nō potius aduersus illam siue in illam, hoc est in iniuriā illius. Offerebant illi paruulos, παιδία. i. pueros siue puellōs.

Cōminabantur) ἐπετίμων. i. increpabant, quod mirum cur plarūq; interpres gaudeat, uertere cōminabantur, etiam refragante sententia. Sinite paruulos) τὰ παιδία. i. puellōs, ut modo dictum est, nec additur apud græcos coniunctio, ne prohibueritis.

Non intrabit) οὐ μὴ εἰσέλθῃ, id est nō intret. Et cōplexans) καὶ συναγκαλισάμενος. i. suscipiens eos in ulnas, sicut paulo ante dictū est. Procurrens) προσδρομάων. i. accurrens interpres nisi dormitauit legisse uidetur προσδρομάων. i. p̄currēs. Vitā aeternā percipiā) κληρονομήσω. Nisi unus deus) εἰ μὴ εἷς ὁ θεός. i. nisi unus, qui est deus, siue nempe deus, ut articulus uim habeat uelut interpretantis, quis sit ille unus. Ne fraudem feceris) μὴ ὀπίσεισῃς. i. ne fraudaueris. Et ueni sequere me) Addunt hic græci codices ἄρας ἀρσαυρόμ id est sublata cruce. Filioli) τέκνα. i. filij siue nati. Neq; enim hic est diminutiū, quē ad modum illud apud Paulū ad Galatas τεκνία μου Filioli mei. &c. Qui magis admirabantur) ἐξεπλήσσοντο. i. obstupescēbāt. Aut filios) τέκνα. i. liberos. Aut patrem aut matrem) Hoc loco græci codices addunt ἢ γυναῖκα. i. aut uxorem. Quod tamen perperam a quopiam additum, uel hinc licet conijcere, quod mox cum repetit res relictas non addit uxores. Et audientes decem indignati sunt) ἤρξαντο ἀγανακτεῖν. i. cœperunt indignari. Et sic habent uetusti codices nostri. Et principes) καὶ οἱ μεγάλοι αὐτῶν. i. magni illorū quod tamen haud male uertit, nisi malis dici, & qui magni sunt inter eos aut magnates illorum. Fieri maior) μέγας. i. magnus & in hunc modū subinde citat Hieronymus.

Et pficiscēte eo) καὶ ἐκπορευομένου egrediēte eo Bartimæus. Filius Timæi additū est interpretandī causa. Nam id sonat Bartimæus Hebræis ברתמאי enim filius, & Timæus quem admodū & Bartholomæus filius Ptolemæi, conflatis diuersarum linguarum uocibus.

Et rursus cōminabantur) καὶ ἐπετίμων, id est & increpabant.

Animæquior esto) θάρσει, id est bono aīo esto, siue confide. Nec em̄ est comparatiū, sed positiū, & aliud est fidere, hoc est θαρρεῖν, q̄ æquo animo esse, æquo animo est qui boni consulit ac tolerat, fidit cui certa spes est.

Rabboni ut uideam.) Rursus hebræā uocē posuit, pronunciatione nonnihil mutata, cum alibi rabbi sit, quod Hebræorū lingua Chaldæorū ac Syriacæ cōmercio uiciaretur, Quemadmodum & hodie Iudæi Rabeni magistrum uocant, sed insignē & eminentē.

Vt uideam.) ἵνα ἀνέλαψω. i. ut uisū recipiā. Et cōfestim uidit. γὰρ εὐλαψε. i. uisū recepit.

EX CAPITE VNDECIMO.

ET cū appropinquarent Hierosolyma. Hic græcus codex addit Betphage, ut sint tria loca, Hierosolyma, Betphage, Bethania. Siquidē mons oliueti duobus passuū milib⁹ abest a hierosolymis, i cui⁹ latere ē Bethania, Betphage i ipō mōte. Quid facitis? τί ποιεῖτε ἔφ. i. Cur facitis hoc? Et sedit sup eū. Nonnulli græci codices habent, ἐπ' αὐτῶ, ut sit asinus, aut certe pullus asinae, nōnulli, ἐπ' αὐτῶ, i. sup illā, ut sit asina foemina. Cū uespere esset hora. ὁ ψῆφος ἡ δὴ ὄνσης τ' ὥρας, i. cū uespertinū iā esset tēpus. Et alia die. Ἐπαύριον, i. postridie, siue postero die. Si quid forte. εἰ ἄρα ἐνρήσῃ τι. i. Si quid inuenturus esset, cōiunctionē expletiuā uertit in forte, idq; suo more, sed nulli⁹ eruditi hominis exemplo. Quorsum em̄ attinebat addere forte, cum dominus plane speraret cibum, aut certe uolebat uideri sperare.

Cui maledixisti. ἢ κατ' ἐρώσῳ, i. quā deuouisti, siue quā execratus es, siue cui male precatus es. Tollere & mittere. ἀρῆντι καὶ βλήθητι, passiuā sunt imperatiui modi.

Cū stabitis ad orandū. καὶ ὅταν στήκτε προσδύχουμοι, i. Cum steteritis orantes. Ex quo apparet olim stantes orare solitos. Quia si uos nō dimiseritis. Hæc in græcis codicibus non addunt. Vnum uerbū. ἓνα λόγον, i. unū sermonē, potius hoc certe loco.

Baptismū Ioannis. βάπτισμα, i. baptisma, siue baptismus, cū em̄ habeamus hoc baptismā & hunc baptismū a Græcis, quorsum opus erat cōfingere barbarā uocē, tertiam, hoc baptismū. Adeo nihil interesse putāt quidam, quomodo loquantur.

Timemus populū. ἐφοβούμῃ τὸν λαόν, i. timebant populū. Atq; ita habent uetustissimi codices latini. Quia uere propheta. ὅτι, i. q, potius q̄ quia, & fuisset, potius q̄ esset. Opinor enim Ioannem iam fuisse mortuum, ex ipsius Marci narratione.

EX CAPITE DVODECIMO.

PAstinauit. ἐφύτθυσεν, i. plantauit. Et fodit lacū. ὑπολλύω, in qd' excipit liquor uuarū. In capite uulnerauerūt. λιθοβολήσαντες ἐκεφαλαιώσαν, i. iactis lapidib⁹ caipitauerūt, ut ad uerbū reddā, hoc est, cōminuerūt caput. Vix quoniā interps uidit illum redisse uiuū, uertit, uulnerauerunt, ne putaretur extinctus.

Et cōtumelias affecerūt. καὶ ἀπέσαλον ἡτιμωμύω, i. remiserunt affectum contumelia.

Charissimū. ἀγαπητόν, i. dilectū. Quia reuerent. ἴσως εὐεραπίστοντη, forsitan reuerebunt. Quāq; nōnulli Græcorū codices habebāt ὅτι π' ἴσως, quæ lectio magis mihi p̄bat. Nec em̄ est cōsentaneū diffidere eū, qui mittit filiū unicū, & ὅτι quāq; latine reddi nō potest hoc loco, tamē apud Græcos uim habet cōfirmādi. A dño factum est istud. Istud referendū est ad caput, aut certe ad angulū, id quod sermo græcus indicat, εἰς κεφαλὴν γωνίας, πρὸς κεφαλὴν ἐγγύς αὐτοῦ, i. in caput anguli. A domino factū est hoc, subaudi caput, nisi malis angulum, de quo dictum est in Matthæo.

Mirabile. θαυμασθῆ. & hoc ad caput refertur, quemadmodum factum est. Ut eū caperent. ἀρῆνται, i. Captarent siue uenarentur. Et cur non potius in sermone q̄ in uerbo cum græca uox sermonem significet magis q̄ uerbum. Non curas quec̄q;. ὅυ μέλει σοι περί σου δένος, i. Non est tibi curæ de quoq; tametsi græcis ὅυ δένος uel ad hominē referri potest, uel ad rem. Hoc est, Non curas ullum hominē, aut non curas rem ullam, quanq; quod sequitur indicat ad hominē magis esse referendum, quod alij uerum reticerent ne quosdam offenderent. In faciem hominis. εἰς πρόσωπον ἑνὸς ἀνθρώπου, i. Ad psonam hominū. Quāq; græce πρόσωπον utrūq; significat, faciem & personā, hoc tamē loco mollius erat persona q̄ facies, atq; ita uerterat, ni fallor, in Matthæo. Licet dare tributū. κλύω, i. Censum, quæ uox latina est, ut iam indicauimus. An nō dabimus. Græce est εἴστι κλύω καί σοι δοῦναι ἢ ὄυ δώμεν ἢ μὴ δώμεν, i. Licet ne censum Cæsari dare an non? Demus, an nō demus. Vrgent enim hac iteratione responsum, quasi futurum sit, ut si respōderit non dandum, daturi non sint, sin dandū, daturi. Qui sciens uersutiam. ὑπόκρισιν, i. Simulationem, quod miror quare libuerit interpreti mutare, nisi forte legit, πονηρίαν. Quæ sunt

Quæ sunt dei deo) Haud scio casu ne factum sit an data opera, quod deo bis addidit articulum, Casari nequaquæ τὰ καίσαρος καίσαρι, τὰ τῷ θεοῦ θεῷ tanquæ Casarē uelut incertum & ignotum nominet, quod multi sunt eius nominis, deum ueluti certum designet.

Et uenerunt sup eum.) καὶ ἔρχοντι πρὸς αὐτὸν. i. Et ueniunt ad eum.

Et filios non reliquit.) τέκνα, liberos, nam græca uox etiam filias complectitur. Nec est (Suscitet semen fratris sui,) sed fratri suo, dandi casu. ἀδελφῷ αὐτοῦ. Semen enim appellat posteritatem siue prolem.

Nonne ideo erratis.) οὐ διὰ τὸ τὸ πλανᾶσθε. An non igitur erratis. Vt referatur ad id, quod sequitur, & sit sensus, eos ob id errare, quod non intelligerent scripturas. Siquidē pharisæi errabant, nō quod ignorarent scripturas, sed quod auaricia & ambitione forēt excæcati Sadducæi labebantur ob imperitiam scripturarum.

Neque nubentur.) Græce, γαμῆν, uerbum est cōmune & uiro & mulieri. Verū de hoc dictum est in Matthæo. Conquirentes.) συζητῶντας, i. simul disputantes.

Ex tota uirtute.) ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου. i. Ex toto robore tuo. Nā ipse mox uertit, fortitudine. Quod prudenter respondisset.) νενεχῶς. Cōposita dictio est ab eo quod est νοῦν ἔχειν. i. mentem habere, qua periphrafi Græci significant sapere, siue cordatum esse, unde cordate uertimus. Et respondens Iesus dicebat dicens.) καὶ ἀποκριθεὶς. Reperies aliquot locis hoc participium ita positum, ut sensus magis exigat, ἀνακρίνομαι. i. interrogās. Nisi mauis ex hoc intelligi sermonē aliorū præcessisse, quæ Euāgelista nō retulerit.

Et primos discubitus.) Debat sibi cōstare interpres, posteaquæ cœperat nomina uertere in uerba. Sic enim est græce, τῶν δελόντων ἐν σολεύς περιπατέων, καὶ ἀσπασμῶν ἐν ἀγοραῖς, καὶ πρωτοκαθεδρίας ἐν συναγωγαῖς, καὶ πρωτοκλισίας ἐν τοῖς δειπνοῖς. i. Volētibus in stolis obambulare, & salutationes in foris & præsentias in synagogis, & primos accubitus in cœnis.

Qui deuorant domos &c.) Græca sic habent, οἱ καταδίωντες τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προσφάσονται μακρὰ προσβηχόμενοι. i. deuorantes domos uiduarum, & prætextu longas facientes orationes, siue sub prætextu prolixè orantes.

Prolixius.) περισσότερον. i. Abundantius, siue plus iudiciū. Iactaret.) βάλῃ. i. Mitteret siue iaceret. Nam iactu mittunt huiusmodi. Quod est quadrans.) Græce scribens abusus est uoce latina κοδράντης. Et conuocans.) προσκαλεσάμενον. i. Aduocans.

Quales lapides.) ποταποῖ. Miror cur Laurentius tales mutandum putarit in quantos, ποταπὸς enim sonat cuiusmodi, sed ita ut nō simplicè habeat interrogationē, ut ποῖος, sed admirationē poti⁹. Vide has oēs) βλέπετε. i. uides. In nōnullis erat ελέετε. i. uidetis

EX CAPITE DECIMO TERTIO.

Et opinioniones.) ἀκοάς. i. Rumores. Nam ad uerbum sonat auditiones.

Et regnum super.) Cur non potius, contra regnum? Sicut modo uerterat, Nā eadem est præpositio græcis ἐπι. Videte uosmetipsos.) Consentiant quidem græci codices, uerum mutanda erat hoc loco græci sermonis figura. Cauete uos uobis ipsis. Et haud scio an scriptum fuerit a Marco. εἰς τῆς.

In concilijs.) Rectius erat in consilia, εἰς συνέδρια. Et ante præsidēs.) καὶ ἐπὶ ἡγεμόνων καὶ βασιλέων ἀχθίσεις. i. Et sub præsidibus & regibus ducemini, ut intelligas eos ad iudices duci.

Nolite præcogitare.) μὴ προμεριμνᾶτε. i. Ne ante sitis solliciti, siue anxii, siue ne præcogitetis id quod solent acturi causam apud principes.

Quod datum uobis.) ὃ ἐὰν δοθῆ. i. Quodcūque datum fuerit.

Nō enim uos estis loquētes) οὐ γὰρ ἐσεύμεθα οἱ λαλοῦντες. i. Nō enim uos estis qui loquimini.

Et confurgent.) ἐσωασίσονται. i. Insurgent. Abominationem desolationis.) τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. Sed hoc loco addūt græci codices, an recte uiderint alij. τὸ ἐρημῶν ἀπὸ δαυιδ τοῦ προφήτου. i. Dictum a Daniele propheta. Apparet enim ex Matthæo huc adiectum, quanquæ & illic ab alio quopiam additum apparet.

Vbi nō debet.) ὅπου οὐ δεῖ. Vbi nō oportet. Et nutritibus.) καὶ θηλαζούσας. i. lactantibus. Tribulationes

Tribulationes.) θλίψις. i. tribulatio qualis nō fuit, ut sit appositio, ad epitasin faciēs, cū dies calamitosos calamitatem uocet.

Creatura.) κτίσις. Vt sit uerbale, quanq̄ reperimus hanc dictionē ancipitē, in literis sacris Aliquoties usurpat̄ pro ipsa conditione seu creatiōe, nōnunq̄ p̄ rebus conditis.

Neq̄ fiet.) οὐδέ οὐ μὴ γένηται. i. neq̄ fiat. Quanq̄ uidetur abusus tempore, ut sapenu-mero occurrūt huiusmodi. Abbreviasset dies.) ἐκολόβωσε μ. i. decurtasset, amputata parte aliqua prioris mensura. Nā hoc est κολοβοῦμ, ut admonuimus in Matthæo.

Ecce hic est.) ἰδοὺ ὧδε ὁ χριστός. i. Ecce hic Christus. Et hic aduerbium est, non nomen.

Neq̄ angeli in cælo.) οἱ ἐν θρόνῳ οὐρανοῦ. i. qui sunt in cælo. Potestatē cuiusq̄ opis.) Græce est.) ἰκάσω τὸ ἔργον αὐτοῦ. i. unicuiq̄ opus suum. An gallicantu.) ἀλεξισοφωνία. i. gallicantio. Est enim græcis dicitio composita, sicut & illa. μεσονυκτίου, quasi dicas medinoctio.

EX CAPITE DECIMO QVARTO.

PAscha & azyma.) Azyma pluralis est numeri, quemadmodum dicimus lupercalia, saturnalia, unde uertere poterat tempus azymorum.

Dolo tenerent.) ἐν δόλῳ κρατήσαντες ἀποκτείνωσι μ. i. Per dolum captum siue cōprehensum occiderēt. In enim præpositio, p̄ per usurpatur hebræis.

Ne forte tumultus.) μήποτε. i. Ne, aut ne quando, de quo nō semel iam admonuimus.

Nardi pistici) Pistici legendum, q̄ nardus sit fœminini generis, Laurentius existimat pisticam uocari, pbatam & spectatam, arguens diuum Augustinum, qui putet a loco dicitum. Allusum autem ad fidē Christianā. Interpres uertit spicatam, quod genus quoddam uocetur spica siue spicum nardi. Vulgarius græcus interpres, licet recentior ambigit utrum pistica dicatur, genus nardi eius cognominis, an probata, uelut ἄδολος hoc est germana nulla arte uitata. At Dioscorides complura nardorū genera cōmemorans quibus cognomina sint a locis addita, pisticæ nullam mentionem fecit, neq̄ Plinius. Is, cuius extant in Marcum cōmentaria Hieronymi noīe sed falso, belle & expedite scilicet interpretat̄ pisticā, hoc est, mysticam. Hugo Carrensis interpretatur unguētum mixtum, quod nō solum e folijs ac radice, uerum etiam e spicis nardi conflatum sit, q̄si uero nō longe optimum sit quod e spicis conficiatur. Lyra macerat sese, num herba sit nardus, an frutex, an parua arbuscula, de quo si dubitauit, quin potius consuluit Pliniū, Dioscoridem, Theophrastum, aut si nihil aliud, certe Isidorum suum.

Vt quid.) εἰς τί. i. ad quid. In memoriam eius.) εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ. i. in monimētum eius, subaudi mulieris, de quo in Matthæo admonuimus.

Lagenam.) κεράμιον. i. Vas fictile, siue aquarem fictilem. Vbi est refectio) κατάλυμα. Laurentius mauult diuersorium, ut uertit apud Lucā quāq̄ utrūq̄ uox græca significat.

Coenaculum) ἀνώγειον. triclinium intelligit, sed lectis stratis, in quibus olim discūbebatur, dictum est autem græcis, ἀνώγειον, quod subductius sit a solo, quod ueteres in superiore edium parte cœnitarēt. Nunquid ego.) Græci sic habent. μή τι ἐγώ, καὶ ἄλλος, μή τι ἐγώ. i. nunquid ego, & alius, nunquid ego. At mihi sane uidetur hoc ex interpretamento quopiam adiectum. Nam cum semel dixisset, εἰς καὶ εἰς, quid erat necesse addere, & alius & deinde alius. Præsertim cū Marcus nihil aliud scripserit, q̄ Matthæi cōpendiū.

Qui intingit manū.) ὁ ἐμβαπτόμενος. i. qui intingit. Atq̄ sic habent antiquissimi codices, quanq̄ in Matthæo erat ἐμβαλάμενος. i. qui intinxit.

Filius hominis tradetur.) παῖς ἀδύστη. i. traditur, præsentis temporis.

Et benedicens fregit.) καὶ εὐλογησας ἐκλάσεν. i. cū benedixisset fregit, nō em̄ simul bene dixit ac fregit. Et benedicere non est pingere gestu manus signū crucis, sed laudes deo canere, & uerba bene ominata dicere. Sumite, hoc est) Græci addunt λάβετε, φάγετε. i. sumite, edite, quæadmodū erat in Matthæo. Qui p̄ multis effudēt.) τὸ πρὶ πολλῶν ἐκχυόμενος. i. Qui p̄ multis effundit. Iam em̄ hoc representabat, quod paulo post esset futurū.

Quod iam.) ὅτι οὐκ ἔτι. Iam posuit pro post hac. Nec male, quanq̄ obscurius.

dd Ex hoc

Nardus pistici

Benedicere.

Ex hoc genimite) ἐκ τοῦ γινήματος. Genimen græca uox est, quæ uerti poterat fructu, siue fœtu. Et, hoc, pronomen, nec additur in græcis exemplaribus, nec in antiquis latinis, ut sit sensus illum nullum uinū postea gustaturum. Vnde & in cruce, uinum myrrhatū admotum ori reiecit. Et hymno dicto) καὶ ὑμνήσαντες, i. postq̄ dixissent laudes, ut intel ligas ab oibus decantatas laudes. At ille magis dicebat) ὁ δὲ ἐκ πηροῦ ἐλεγε μάλλον. Rur sum cōduplicauit comparatiuū, exprimere uolens, uehemētē asseuerationē Petri, nī si mauis μάλλον distinctiōe semouere a superiorib⁹, & anectere his quæ cōsequuntur, μάλλον ἔαρ με δέκ. i. Quin si me oporteat &c. Ac mox cōduplicata negatio, οὐ μὴ nō caret em phasi constantis asseuerationis. In prædium.) εἰς χωρίον, quod alias uertit agrum, signi ficat autem locū. Cæterq; Gethsemani locus est, ad radices montis Oliuēri.

Pauere & tædere.) ἐκθαμβεῖσθαι ἢ ἀδύκμονεῖν. i. Expauescere & anxius esse. Est enim po sterius hoc impotenter angī animo & supra modum ægrescere, cuiusmodi affectio cori rripit hominem primo obiectū magni discriminis, ut aliquid diu non sit apud se.

Et uenit & inuenit.) Vtrūq; præsentis est temporis. ἔρχεται Ἐὐρίσκει.

Nō qd ego) Græce εἶ, ἀλλ' οὐ τί ἐγώ, ἀλλὰ τί σὺ. i. At nō qd ego, sed qd tu. Quāq; hic græ ca uariet exēplaria, nōnulla habebāt, ἀλλ' οὐχ ὡς δέλω, ἀλλ' ὡς σὺ. i. nō ut ego uolo, sed ut tu. In alijs sic erat, ἀλλ' οὐ τί ἐγώ δέλω, ἀλλὰ τί σὺ. i. non quid ego uelim, sed quid tu. Nā omni no sermo est inabsolutus. Et reuersus denuo.) Denuo apud Græcos refertur ad dor mientes, non ad reuersus. ἔνερπεντες, πάλιν καθεύδοντες.

Sufficit.) ἀπέχεσθαι τὸ τέλει. Etiam si, τὸ τέλει in quibusdam codicibus non reperitur.

Et filius hoīs tradet) Traditur & in græcis & in antiq; latinis exēplarib⁹ παραδίδοται.

Qui me tradet.) ὁ παραδιδούς με. i. qui me tradit. Prope est.) ἤγγικε. i. appropinqua uit, siue adest. Signum.) σήμασμα, quod sonat cōmune lignum de composito datum, cuiusmodi sunt quæ milites uocant symbola, quorum alia sunt uocalia, alia muta.

Et ducite caute.) ἀπαγάγετε ἀσφαλῶς, i. abducite tuto siue certo, hoc ē, exacta custodia ne qua posset elabi. Rabbi.) Græci cōgeminant, ῥαββει ῥαββει. Rhabbi rhabbi.

Non erant conuenientia.) καὶ ἴσαι ἅς μαρτυροῦναι ὄνη ἴσαι. i. æqualia testimonia erant. Pa ria uocauit opinor satis idonea, siue ἴσαι, q̄ inter se nō consentirent. Nam hoc indicio pri mum coarguuntur falsa testimonia. Post triduum.) ἡ τὰ τριῶν ἡμερῶν. i. per tres dies.

Et non erat conueniens.) Ἐδὲ οὐτως, i. ne sic quidem. Iam enim semel reiecta fue rant illorum testimonia. Et tenuerunt eum.) Nōnulli græci codices sic habebāt, haud scio an perperam, Ἐκρατοῦσιν αὐτῶν οἱ νεωίσκοι. i. tenent eum adolēscētes, siue comprehē dunt eum, aut inijciunt illi manus, ut iuuenes iuueni manum iniecerint.

Et calefaciebat se ad.) Ἐθερμανόμενος πρὸς τὸ φῶς. Illud ad lumen, referendum ad se dens, non ad calefaciebat. Quæ tibi obijciuntur.) Græce est, τί οὐκί σου καταμαρτυροῦσι. i. quid, siue cur isti aduersus te testantur.

Quid adhuc desyderamus testes?) τί ἐτι χρῆσιν ἔχομεν μαρτύρων. i. Quid adhuc opus ha bemus testibus? Ac proprie quidem & eleganter uertit interpres, desyderamus pro re quirimus, uerum haud scio, an lector tantum expectet.

Ante atrium.) εἰς τὸ προαύλιον. i. in uestibulum atrij, siue locum, qui erat ante atrium.

Nam Galilæus es.) Addunt hic græci codices, καὶ ἡλαλιά σου ὁμοιάζει. i. loquela tua simi lis est siue conuenit. Anathematizare.) Quod in actis apostolorū uertit, deuouere, in Matthæo detestari. Et cœpit flere.) Ἐπιβαλὼν ἑκλασε, erumpens siue subito fleuit.

EX CAPITE DECIMO QUINTO.

Cœpit rogare) ἤρξατο αἰτεῖσθαι. i. cœpit petere siue postulare. Nā ita mō uerterat, ὄμπερ ἡτοῦν. i. quemcūq; petissent. Pontifices autē) Quod modo dixit sum mos sacerdotes, nunc uertit pontifices. Nam Græcis eadem est uox, ἀρχιερεῖς.

Et cum ascendit turba.) Ἐναβασήσας ὁ ὄχλος. i. Et cum acclamasset turba.

In atrium prætorij.) ἔσω τῆς ἀουλῆς ὁ ὄσι πραιτώριον. i. in atrium quod est prætorium.

Patrem

Patrem Alexandri & Rufi.) πατέρα ἀλεξάνδρου τοῦ ρούφου. i. patrem Alexandri Rufi, siue Rufi filium. Et crucifigentes eum.) κησαυρώσαντες αὐτόν. i. cum crucifixissent eum.

Qui edificas.) Græcus sermo ambiguus est propter participia. At Hieronymus in Esaiam citat persona tertia. Vah qui destruit templum, & in triduo instaurat illud. Illud an notandum, quod in græcis codicibus non additur dei, sed templum tantum est.

Deus deus meus.) In græcis exemplaribus librariorum opinor incuria non repetit pronomen meus cum apud hebræos repetatur, Deus meus deus meus.

Vt quid.) εἰς τί. i. ad quid. Circumponensq; calamo.) Paulo superius calamum uertit arundinem. Nunc oblitus opinor, græcam uocem reliquit, quod idē fecit in psalmo. Emittens crystallum sicut bucellam, cum pro crystallo uertere debuerit glaciem, fit eī mentio de niue, deq; frigore.

Videns autem Centurio.) Et hic usus est Rhomana uoce Euangelista, ἰδὼν δὲ ὁ κεντυρίων, quem alias uocat ἐκατόνταρχον græca uoce. Nec est clamans expirasset, sed κρᾶξας, hoc est, clamore emissio, siue cum clamasset, mox enim a clamore expirauit.

Iacobi minoris.) τοῦ μικροῦ, Græcis positiuū est nō cōpatiū parui, & apparet fuisse cognomen. Quod est ante sabbatū.) Græcis una dictio est, προσάββατον, quasi dicas præ sabbatū, hoc est, initium sabbati. Et Ioseph.) ἰωσή. i. Iose.

Audacter introiuit.) ἤλμῆσας. i. sumpta audacia, quanq; probe uertit interpres.

Nobilis decurio) ἐνχιμῶν βουλευτής. i. Honestus senator. Laurentius admonet hic de curionem accipiendum pro senatore municipali.

Si iam mortuus.) εἰ πάλαι ἀπέθανε. i. Si dudum mortuus esset. Etiam si nōnulli codices, pro πάλαι habebant ἤδη. Maria Ioseph.) Rursum est Iose, non Ioseph.

EX CAPITE VLTIMO.

Coopertum stola.) περιβεβλημένον. i. amictum. Nolite expauescere.) μὴ ἐκθαμβηθῆτε. idē est uerbum Græcis quod uertit modo obstupuerunt.

Inuaserat enim eas timor.) εἶχε δὲ αὐτὰς φόμος καὶ ἐκκασίς. Habebat enim eas tremor, ac stupor, siue ecstasis.

Prima sabbati) σαββάτων. Habent plariq; græci codices, Diuus Hieronymus in epistolis indicat hoc caput, quod in Marco legimus, a plariscq; non recipi; & in omnibus pene Græcorum libris in fine poni, uelut adiectitiū. Propterea q̄ hic diuersa narret a reliquis Euangelistis. Admonet autem & illud subdistingtionē esse faciendam, ante mane, ut intelligamus Christum uespere surrexisse, deinde mane primo sabbati uisum esse Mariæ, hoc modo legētes. Cum surrexisset Iesus, ut hic interposita hypostygme sequatur. Apparuit Mariæ & c. At idem in secundo dialogo aduersus Pelagianum disputans, narrat in fine euangelij iuxta Marcum, in nōnullis exemplaribus maxime Græcorum, hanc coronidem adiectam fuisse, postea cum accubuissent undecim, apparuit illis Iesus, & exprorauit incredulitatem & duriciam eorū, quod multi qui uiderunt eum resurgētem non crediderunt; & illi satisfaciebant dicentes, sæculum istud iniquitatis & incredulitatis substantia est, quæ non sinit per immūdos spiritus ueram dei apprehendī uirtutem. Idcirco iam nunc reuela iusticiam tuam. Caterum ut extremū illud caput habetur hodie in omnibus quæ sane uiderim, græcis exemplaribus, ita coronidē hanc ex Apocrypho quopiam euangelio, ascriptam apparet a lectore studioso. Nā euangelium

Hebræorum, quod tum a Nazaræis & Ebionitis legebatur hebraicis scriptū literis, sed sermone Chaldaico, Hieronymus testatur a se uersum in linguam græcam, & ex eo nonnulla profert testimonia,